Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет

Кафедра української мови
імені проф. Івана Ковалика

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 5 КЛАСІ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Магістерська робота
студентки ІІ курсу групи ФЛОм-21с
спеціальності 014.01 “Середня освіта”
предметної спеціальності “Українська мова і література”
денної форми здобуття освіти
Артишко Діани Богданівни

Науковий керівник –
канд. філол. наук, доц. Сокіл-Клепар Н.В.

Львів – 2025

ЗМІСТ:

ВСТУП…….....3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ 7

1.1. Поняття, структура та складові емоційного інтелекту..... 7

1.2. Розвиток емоційного інтелекту у дітей: психологічні та вікові аспекти 14

1.3. Інтеграція розвитку ЕІ у концепцію «Нова українська школа» 22

1.4. Аналіз модельних навчальних програм та підручників для 5 класу 28

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРОЄКТУВАННЯ ЗАВДАНЬ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ 39

2.1. Порівняльна характеристика завдань у підручниках української мови для 5 класу……35

2.2. Проєктування власних навчальних завдань для формування ЕІ……51

2.3. Добір текстів для розвитку емоційного інтелекту……...61

2.4. Рекомендації щодо інтеграції завдань і текстів у практику уроків української мови…….66

ВИСНОВКИ……..73

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ……..76

Вступ

Емоційний інтелект сьогодні розглядається як невід’ємний складник особистісних якостей школяра, що в умовах реалізації концепції «Нова українська

школа» визначає необхідність пошуку ефективних методів, психологічних та педагогічних засобів його розвитку в процесі навчання учнів середньої школи. Для п'ятикласників цей період є особливо важливим, адже відбувається активне становлення особистості, формування самоідентичності, розвиток емоційної компетентності, а також актуалізуються процеси саморегуляції, усвідомлення власних цінностей, ідеалів та соціальних взаємодій. Термін емоційний інтелект уперше запропонували Дж. Майєр і П. Саловей, розвинувши концепцію соціального інтелекту на основі досліджень Е. Торндайка, Г. Айзенка, Дж. Гілфорда та Д. Векслера. Активно вивчали цей феномен і зарубіжні науковці, зокрема Р. Бар-Он, Д. Гоулман, Х. Вейсінгер, Д. Карузо, Р. Стернберг, Дж. Сайаррочі, Д. Слайтер та інші. Вони підкреслили важливість розвитку ЕІ у контексті когнітивного та соціального розвитку дитини, його вплив на комунікативну ефективність, адаптаційний потенціал, моральність, самопізнання та успішну пізнавальну діяльність.

Українські дослідники також наголошують на необхідності інтеграції розвитку ЕІ в навчальний процес молодших та середніх класів. Серед них – І. Аршава, М. Смульсон, О. Лящ, Н. Коврига, Е. Носенко, С. Дерев'янко, О. Власова та інші. Вчені доводять, що п'ятий клас є ефективним віковим етапом для активного розвитку емоційного інтелекту через різні види навчальної діяльності: роботу з текстами, дискусії, проєкти, вправи на самоусвідомлення та аналіз емоційних станів.

У контексті уроків української мови розвиток ЕІ реалізується через добір відповідних текстів (казки, легенди, поезія, медіатексти), завдань на рефлексію, аналіз вчинків героїв та вираження власних почуттів. Практичне застосування цих методів дозволяє формувати емоційно-комунікативні компетентності учнів, підвищує мотивацію до навчання та сприяє формуванню ціннісного ставлення до себе, інших людей і навколишнього світу.

Таким чином, проблема розвитку емоційного інтелекту у п’ятикласників є актуальною й потребує системного науково-методичного підходу, поєднання психологічних знань із педагогічними практиками та використання сучасних навчальних матеріалів, що забезпечують інтеграцію ЕІ в уроки української мови. Метою магістерської роботи є дослідження можливостей розвитку емоційного інтелекту учнів 5 класу на уроках української мови шляхом аналізу модельних навчальних програм та підручників і розроблення завдань та вибір текстів, що сприяють формуванню ЕІ.

Завдання дослідження:

- Проаналізувати поняття «емоційний інтелект», його структуру та основні підходи до розвитку у дітей молодшого та середнього шкільного віку.
- Визначити місце розвитку ЕІ у концепції «Нова українська школа» та його значення на уроках української мови.
- Проаналізувати модельні навчальні програми та підручники для 5 класу з погляду розвитку емоційного інтелекту.
- Виявити ефективні методи та прийоми добору текстів і завдань для формування ЕІ у п’ятикласників.
- Розробити власні завдання та добірку текстів, спрямованих на розвиток ЕІ на уроках української мови.

Об’єкт дослідження – процес розвитку емоційного інтелекту учнів 5 класу у контексті уроків української мови

Предмет дослідження – методи, прийоми та засоби розвитку емоційного інтелекту на уроках української мови у 5 класі, а також аналіз підручників і модельних навчальних програм із цієї проблематики.

Методи дослідження:

Для проведення дослідження та досягнення мети роботи використано такі методи:

- ✓ **теоретичні методи**: аналіз, синтез і порівняння наукових джерел щодо емоційного інтелекту та його розвитку у дітей середнього шкільного віку; теоретичне моделювання педагогічних підходів до розвитку ЕІ на уроках української мови; оцінка потенціалу психолого-педагогічних засобів та навчальних матеріалів (тексти, завдання, вправи) для формування ЕІ у п'ятикласників;
- ✓ **емпіричні методи:** контент-аналіз модельних навчальних програм та підручників для 5 класу з метою визначення завдань, спрямованих на розвиток ЕІ; аналіз навчальних текстів (казки, легенди, поезія, медіатексти) щодо їхньої здатності розвивати емоційні та комунікативні компетентності учнів; порівняльний аналіз завдань та вправ у різних підручниках за критеріями розвитку ЕІ;
- ✓ **формувально-експериментальні методи**: розроблення авторських завдань і вправ для розвитку ЕІ на уроках української мови у 5 класі; добір текстів для розвитку емоційного інтелекту; методичне обґрунтування інтеграції цих завдань і текстів у навчальний процес п'ятикласників.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше запропоновано та обґрунтовано:

- структурно-функціональну модель емоційного інтелекту п'ятикласника, що враховує вікові психологічні особливості, потреби та навчальні можливості учнів 5 класу;
- авторську добірку навчальних текстів (казки, легенди, поезія, медіатексти) і завдань для уроків української мови, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту учнів середньої школи.
- методичні рекомендації щодо інтеграції розвитку ЕІ в навчальний процес української мови, з урахуванням модельних програм і підручників для 5 класу.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що в дослідженні розкрито особливості розвитку емоційного інтелекту п’ятикласників на уроках української мови за допомогою психолого-педагогічних засобів. Теоретично обґрунтовано структурно-функціональну модель емоційного інтелекту п’ятикласника, визначено складові та механізми їх розвитку в навчальному процесі. Також обґрунтовано психологічні умови розвитку емоційного інтелекту в межах освітнього процесу початкової та середньої школи.

Практичне значення полягає у тому, що на основі отриманих результатів:

- розроблено авторську добірку завдань і текстів для розвитку емоційного інтелекту на уроках української мови у 5 класі;
- створено методичні рекомендації щодо інтеграції завдань і текстів у навчальний процес, які можуть використовувати вчителі української мови, практичні психологи та соціальні педагоги;
- запропоновано систему вправ та завдань, що сприяють формуванню емоційної компетентності, емпатії, саморегуляції та критичного мислення учнів середньої школи.

Результати дослідження можуть бути використані для підвищення ефективності уроків української мови, організації позакласної роботи та формування ціннісних орієнтирів учнів через розвиток емоційного інтелекту. Щодо структури магістерської, то вона складається зі вступу, двох розділів із поділом на підрозділи, висновків та списку використаної літератури та джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1.1. Поняття, структура та складові емоційного інтелекту

У контексті сучасної психолого-педагогічної науки проблема емоційного інтелекту (EI) набула особливої актуальності у зв'язку з необхідністю гармонійного розвитку особистості, формування її соціальних компетентностей, здатності до емоційного саморегулювання та емпатії, що, зокрема, є надзвичайно важливим в умовах освітнього середовища.

Поняття емоційного інтелекту тісно пов'язане із феноменами «емоції» та «інтелект». У психологічному аспекті емоції визначаються як психічні стани та процеси, в яких відображається безпосереднє, ситуативне переживання життєвих явищ, зумовлене їх значущістю для потреб суб'єкта. Так, С. Максименко трактує емоцію як загальну активну форму переживання організмом власної діяльності[1]. Інтелект, у свою чергу, розглядається як система пізнавальних здібностей індивіда, що виявляється у здатності до швидкого набуття знань, вирішення

[1] Зарицька В. В. Психологія розвитку емоційного інтелекту у системі професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Зарицька Валентина Василівна; Класич. приват. ун-т. Запоріжжя. 2012.

проблем, адаптації до змін[2]. На думку М. Смульсон, інтелект має метакогнітивну природу і забезпечує побудову ментальних моделей світу.

Взаємозв'язок емоцій і мислення привертав увагу ще античних філософів (Аристотеля, Сократа, Платона, Спінози, Декарта). Відтак, з позиції античного світогляду, розум мав повністю підпорядковувати емоції. Однак пізніше гуманістичні підходи, зокрема у працях А. Маслоу, акцентували на важливості емоційного розвитку для досягнення самоактуалізації. У вітчизняній традиції К. Ушинський, вивчаючи «інтелектуальні почуття», визначав їх як посередників між свідомістю та волею, які значною мірою впливають на практичну діяльність людини.

Одним із перших, хто запровадив термін «емоційний інтелект», був Г. Гарднер (1983), який у межах концепції множинного інтелекту виділив міжособистісний та внутрішньоособистісний типи, що згодом стали підґрунтям для окремого дослідження ЕІ як феномену .

Сучасні психологічні дослідження виокремлюють чотири основні підходи до моделювання емоційного інтелекту (ЕІ), кожен із яких має численні варіації. Ці моделі відображають різні погляди на структуру та складові ЕІ, включаючи моделі здібностей, змішані моделі та моделі, що трактують емоційний інтелект як особистісну рису.

Найпоширенішою є ієрархічна модель здібностей Дж. Майєра, П. Саловея та Д. Карузо, яка визначає ЕІ як багаторівневу структуру з чотирьох взаємопов'язаних рівнів, орієнтованих на пізнання та регуляцію емоцій як власних, так і інших людей:

1. точне оцінювання й вираження емоцій;
2. фасилітація мислення за допомогою емоцій;
3. розуміння емоцій;

4. управління емоціями[2].

Ця модель, відома як модель здібностей, фокусується на когнітивних функціях обробки емоційної інформації. Водночас її критики зазначають, що вона не враховує комбінаторні властивості, що визначають інтеграцію компонентів досвіду, а також процесуальні властивості, що описують операційний внесок стратегій мислення[3].

Змішані моделі ЕІ розглядають його як поєднання когнітивних, особистісних і мотиваційно-вольових рис, а також характеристик самосвідомості та соціальних навичок[4]. До них належать концепції Р. Бар-Она, Д. Гоулмана, Р. Купера, В. Зарицької, а також змішана модель ЕІ, запропонована Е. Носенко й Н. Ковригою.

Диспозиційні моделі трактують ЕІ як особистісну рису. До таких підходів належать моделі К. Петридеса й Е. Фернхема, К. Ізарда, потокова модель Т. Бредберрі й Дж. Грівз, тріангуляційна модель Є. Карпенка, модель М. Зайднера та узагальнена модель студентського ЕІ С. Картера. У педагогіці виділяють модель формування ЕІ А. Макаренка та структурно-функціональну модель розвитку ЕІ майбутніх педагогів О. Верітової.

У комбінованій моделі Р. Бар-Она ЕІ визначається як сукупність некогнітивних здібностей, компетенцій і навичок, що впливають на особистість та її здатність успішно протистояти соціальним викликам. Автор виділяє п’ять основних складових: внутрішньоособистісний, міжособистісний, регулятивний,

---

[2] Mayer J.D., Caruso D.R., Salovey P. The ability model of emotional intelligence: Principles and updates. Emotion Review. 2016. Vol. 8. P. 1–11.

[3] Августюк М. Основні аспекти характеристики моделей емоційного інтелекту. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2021. Випуск 8. С. 3–9

[4] Васильківський І.П. Порівняльний аналіз моделей емоційного інтелекту в психолого-педагогічній літературі. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. 2017. Вип. 259. С. 28–34.

адаптивний компоненти та загальний настрій або самомотивацію (оптимізм, задоволення від життя)[5].

Модель Д. Гоулмана акцентує на особистісних компетентностях. Спершу вона включала п’ять складових, але згодом була скорегована до чотирьох: самосвідомість, самоконтроль, соціальна свідомість і управління взаємовідносинами[7]. Вона поєднує емоційні здібності з вольовими рисами, характеристиками самосвідомості та соціальними навичками, проте поняття ЕІ в цій моделі залишається семантично й структурно відкритим.

Отже, Д. Гоулман виокремив чотири ключові компоненти ЕІ:

- самосвідомість;
- саморегуляція;
- соціальна чутливість (емпатія); □ управління взаєминами.

Інше трактування запропонували К. Петридес і Е. Фернхем, які виділили поглиблену структуру ЕІ як особистісної риси, що включає:

- розпізнавання власних емоцій;
- емпатичне сприйняття інших;
- використання емоцій у мотивації, плануванні, творчості.

У вітчизняній психології Д. Люсін запропонував двокомпонентну модель емоційного інтелекту, яка включає внутрішньоособистісний та міжособистісний ЕІ. Учений наголошує, що ЕІ є не суто когнітивною функцією, а системною здатністю, яка забезпечує глибоку інтеграцію емоційного та раціонального компонентів психіки.

Отже, на основі аналізу наукових концепцій можна визначити, що емоційний інтелект є інтегральною особистісною характеристикою, яка включає здатність до емоційного самоусвідомлення, розуміння емоцій інших, управління

---

[5] .Bar-On R. Emotional intelligence Inventory (EQ-i). Toronto, Canada : MultiHealth System, 1997. [7] Goleman D. Emotional intelligence. New York : Bantam Books, 1995. 544 p.

емоційними станами та ефективної емоційної взаємодії. Його розвиток забезпечує адаптацію до соціального середовища, зростання емоційної культури, а в умовах освітнього процесу – формування психологічно стійкої, комунікативно компетентної особистості учня.

Оскільки різні вчені створюють свої моделі емоційного інтелекту, було б складно перерахувати всі можливі компоненти емоційного інтелекту. Тим не менш, один з основних засновників теорії емоційного інтелекту, Пітер Саловей, виявив п'ять основних аспектів, які відомі як фундаментальні компоненти емоційного інтелекту.

1. Самоусвідомлення, усвідомлення своїх емоцій – тобто здатність назвати те, що ми відчуваємо; мати усвідомлення (свідоме чи інше) свого емоційного стану, настрою. Бачення своїх емоцій дозволяє зрозуміти себе, чому і як ви відчуваєте емоції в будь-який момент часу, що емоції вам говорять і що вони роблять у цей момент. Краще розуміння того, як вони відчуваються, дозволяє людям швидше приймати рішення, менше вагатися, слухати свої справжні потреби і бажання та легше досягати своїх цілей.

2. Управління своїми емоціями (саморегуляція) – тобто бути відповідальним за себе в конкретних ситуаціях, мати певний контроль над своїм життям, знаходити межі того, наскільки ви можете впливати, коли це потрібно, заспокоюватися, коли ви тривожні або злі. Нові навички навчають гнучкості та стійкості до стресу для легшого підходу до викликів та перешкод у житті

3. Самомотивація – здатність контролювати свої імпульси, відкладати задоволення, щоб досягти більшого в майбутньому. Це новий дар для натхнення себе, відкриття особистого сенсу, досягнення його – і поступове просування до досягнення цієї мети.

4. Емпатія, розпізнавання емоцій інших – здатність враховувати почуття інших при прийнятті рішень, вміння слухати і чути, дивитися і бачити емоційні

стани та потреби інших. Ці навички дозволять вам ефективно впливати на команди, керувати персоналом, співчувати та підтримувати.

5. Управління відносинами (соціальні навички) – побудова здорових відносин, здатність заводити друзів, змусити інших довіряти їм, працювати в команді, вирішувати розбіжності, визначати сильні сторони людей, працювати над спільними цілями та баченнями, здатність створювати середовище, де в команді будується довіра, слухати, приймати різні точки зору, шукати спільну справу та будувати довгострокові, здорові відносини в парі.

Усі ці компоненти можна знайти в повній або частковій формі майже в кожній концепції та моделі емоційного інтелекту.

Поглиблене визначення емоційного інтелекту як інтегративної особистісної властивості пропонує М. Шпак, трактуючи ЕІ як динамічну єдність афективних, когнітивних та мотиваційних компонентів психіки[6]. У руслі цього підходу працює й Ж. Вірна, яка підкреслює, що емоційний інтелект активізує губристичну мотивацію, дозволяє людині моніторити власні емоційні стани, оцінювати готовність до розв'язання проблем, контролювати поведінку, розпізнавати емоції інших і формувати емпатійні реакції[9].

Узагальнюючи наукові позиції, можна зробити висновок, що незалежно від теоретичної школи або підходу, більшість дослідників схиляються до розуміння емоційного інтелекту як комплексної системи особистісних здібностей, яка включає:

- здатність до розуміння, розпізнавання і вираження емоцій;
- емоційне самосприйняття й саморегуляцію;
- емпатію;
- адаптивність до соціальних умов;

---

[6] Шпак М. Психологічні механізми розвитку емоційного інтелекту. Наука і освіта. 2014. Вип. 5. С. 104–109. [9] Вірна Ж. П. Аксіологія якості життя особистості. Психологія особистості. 2013. Вип. 1 (4). С. 104–112.

- конструктивне реагування у стресових ситуаціях; соціально-комунікативну ефективність.

Разом із тим, слід зазначити, що відсутність єдиного теоретичного погляду на визначення та структуру емоційного інтелекту, а також недостатній рівень емпіричного опрацювання цієї проблеми, особливо у педагогічному середовищі, зумовлює необхідність подальших міждисциплінарних досліджень. Саме тому питання розвитку емоційного інтелекту, зокрема у навчально-виховному процесі, потребує детального розгляду в межах психологічної, педагогічної та соціальної парадигм.

Розглянемо більш детально складові базисні компоненти емоційного інтелекту людини, котрі надають їй змогу розуміти власні емоції та емоції інших осіб.

1. Ідентифікація емоцій. Це включає здатність відчувати емоції та сприймати їх (що є здатністю звертати увагу на емоції інших і помічати виникнення емоцій у собі). Це також включає вміння розрізняти справжні та симульовані емоції.

2. Використання емоційних станів для підвищення ефективності мислення та планування діяльності. Людина в емоційних станах може зосередитися на вирішенні важливої проблеми або прийнятті важливих рішень. Отже, емоції можуть бути розумними з точки зору формування творчого потенціалу та розвитку креативності в цілому.

3. Розуміння емоцій інших людей. Це включає здатність сприймати емоції інших людей, а також причини виникнення таких почуттів і прогнозувати наступні дії інших.

4. Здатність керувати емоціями та контролювати власні емоційні стани. Це включає те, що індивід може впоратися, контролюючи свої емоції (перенаправляти негативні емоції в позитивне русло).

Ідентифікація негативних емоцій дослідником має ключове значення, оскільки не повинна придушувати жодну емоцію, а визнавати та аналізувати можливі причини їх виникнення.

Емоційний інтелект – це здатність індивіда у короткостроковій перспективі ідентифікувати та виражати свої емоції. Це також включає управління будьякими емоційними станами, які виникають на краще чи гірше в реальному житті. Емоційний інтелект має біологічні основи, це розвиток, який триває протягом життя людини і проявляється в особистому та робочому світі. Часто саме емоційний інтелект досягає важливих реалізацій у житті, і завдяки ньому недостатньо мати лише високий рівень інтелектуальних знань.

Тому емоційний інтелект можна розглядати як спосіб вираження себе іншим і добре усвідомлювати в собі власні стани розуму та розуміння того, що те, що ви відчуваєте, може передаватися людям, які вас оточують та з якими ви комунікуєте.

1.2. Розвиток емоційного інтелекту у дітей: психологічні та вікові аспекти

Навчання є одним із найважливіших етапів у житті учнів п'ятого класу, як з погляду фізичного, так і психологічного розвитку, що часто трапляється на переході від початкової до середньої школи. У цей період життя відбуваються вагомі зміни в розумі, емоціях та соціальному розвитку школярів, і педагоги повинні уважно стежити за їхніми віковими особливостями.

Коли діти переходять із початкової до середньої школи, навчальна атмосфера та соціальний статус дитини стають актуальним питанням. Учні п'ятого класу зіштовхуються з новими вимогами, відчутно більшою кількістю вчителів, підручників, а також значною самостійністю в навчанні. Це не відбувається під тиском і потребує добре розвинених навичок саморегуляції, пристосовності та

емоційної стійкості. З точки зору психологічної періодизації, ця фаза є проміжним етапом у процесі розвитку дитини, оскільки молодший шкільний вік часто пов'язується з більшою свободою у подальшому житті. Провідна діяльність поступово трансформується в освітню та пізнавальну, що дає змогу розвивати нові психічні утворення – подібно до довільної уваги, логічного мислення, рефлексії та здатності до самоконтролю.

У цю пору закладається фундамент для їхнього подальшого інтелектуального та особистісного зростання. Невід'ємною частиною цього етапу є емоційний інтелект (EI), який покликаний убезпечити оптимальне та здорове пристосування дитини до освітнього середовища. Учні п'ятого класу також опановують уміння визначати та висловлювати власні почуття, а також емоції інших. Ступінь відчуття і розуміння, а також здатність відчувати емпатію, співчувати та допомагати однолітками поглиблюється, що лише зміцнює соціальну солідарність серед учнів у класному колективі.

У віці 10-11 років діти спроможні керувати емоційними реакціями, проте залишаються чутливими. Вони здобувають глибше розуміння власних почуттів, аналізують їх, оцінюють і обирають прийнятні способи вираження. Водночас учителі та однолітки більше очікують схвалення, і це робить позитивний емоційний клімат на заняттях надзвичайно важливим. Психологи (Ж. Піаже, З. Фрейд) підкреслювали, що цей період є вирішальним для формування соціальної зрілості.

Діти віком 10-11 років перебувають на стадії конкретних операцій за Піаже, де мислення може стати логічним від моменту, коли вони доходять до фази, де воно слідує крокам логічного порядку з реальними прикладами, однак це корелює з тим, що насправді трапилося в дійсності. Ось чому у навчанні суттєву роль відіграють ілюстрації, конкретні зразки та звукова логіка. Емоційний інтелект у п'ятому класі є ключовим для ефективної адаптації до нових навчальних умов.

Він сприяє засвоєнню м'яких навичок самоконтролю, толерантності, шани та відповідальності, які безпосередньо впливають на успіх та психологічний добробут школярів.

Таким чином, 5-й клас є перехідним і дуже вразливим часом, коли когнітивні, емоційні та соціальні функції трансформуються в нові системи. Наскільки великий вплив емоційного інтелекту на успіх дітей у підготовці до життя в новому шкільному середовищі, здатності краще навчатися, соціалізуватися та самореалізуватися. Розглядаються елементи, що складають емоційний інтелект учнів п'ятого класу, їх вікові прояви та педагогічні контексти розвитку.

Таблиця 1.

Компонент емоційного інтелекту	Характеристика проявів у віці 10–11 років	Педагогічні умови та методи розвитку
Усвідомлення власних емоцій	Учень здатний визначати та називати власні емоційні стани, починає розуміти причини своїх почуттів.	Використання рефлексивних вправ («Мій емоційний стан»), обговорення ситуацій, щоденники емоцій.
Саморегуляція	З’являється вміння контролювати емоційні реакції, хоча емоційна імпульсивність ще зберігається.	Ігрові методи, рольові ситуації, вправи на самоконтроль, техніки дихання.
Емпатія	Розвивається здатність співчувати, розпізнавати емоційний стан інших, виявляти підтримку.	Групові проєкти, колективні обговорення, казкотерапія, ігри на розуміння почуттів інших.
Міжособистісна взаємодія	Формується культура спілкування, навички вирішення конфліктів, уміння працювати в команді.	Робота в команді, спільне прийняття рішень, вправи з розвитку комунікативних навичок.

Мотиваційний компонент	Формується внутрішня мотивація до навчання, орієнтація на результат, потреба у визнанні.	Позитивне підкріплення, метод проєктів, індивідуальне заохочення.

Для ефективної соціальної адаптації особистість повинна мати розвинений емоційний інтелект (EI), який визначається як здатність орієнтуватися на емоційний стан іншої людини та враховувати його у власній діяльності. Аналіз наукових досліджень свідчить про недостатню вивченість природи та складових емоційного інтелекту, а також напрямів його формування у дітей молодшого та перехідного шкільного віку. У науковій літературі наголошується, що рівень розвитку EI залежить від багатьох чинників, зокрема, умов проживання дитини, соціального середовища, досвіду взаємодії з однолітками та дорослими, а також від позитивних життєвих подій. Відсутність уваги до розвитку емоційного інтелекту призводить до збільшення часу, який дитина витрачає на регуляцію власних та чужих емоцій.

Розвиток емоційного інтелекту учнів 5 класу є тривалим і системним процесом, який потребує спеціальної підготовки педагогів, планування освітнього процесу з урахуванням визначених напрямів та завдань, а також моделювання психологічно безпечного та комфортного навчального середовища. Особлива увага приділяється розвитку здатності дітей ефективно працювати в команді, співпрацювати, усвідомлювати спільні інтереси, виявляти та реалізовувати власні таланти, підтримувати мотивацію до спільної діяльності та демонструвати ерудованість.

Академічно успішні учні 5 класу, які проявляють високий рівень креативності, здатні прогнозувати поведінку інших на основі аналізу реальних ситуацій спілкування (сімейного, навчального, дружнього). Вони передбачають можливі події та реагують на них, орієнтуючись на емоції, думки та наміри учасників комунікації. Проте їх прогнози можуть бути неточними у випадках

взаємодії з особами, що діють непередбачувано або нетипово. Висока креативність таких учнів передбачає здатність формувати власну стратегію поведінки для досягнення поставлених цілей[7].

Разом із високим рівнем загального інтелекту та мотивації до навчання у академічно успішних учнів спостерігається певна суперечність із соціальними інтелектуальними навичками, зокрема, здатністю правильно інтерпретувати невербальні сигнали: міміку, жести, погляди. Оскільки моторно-інтелектуальні та соціальні навички розвиваються раніше, ніж вербальна комунікація, у дітей може виникати дисбаланс у структурі інтелекту. У таких випадках успішне навчання компенсує недостатній розвиток соціального інтелекту – учні більше орієнтуються на вербальний зміст повідомлень, а точне розуміння невербальних сигналів може бути утруднене.

З іншого боку, академічно успішні учні з зовнішньою спонукою здатні більш адекватно тлумачити невербальні сигнали та брати до уваги вимоги зовнішніх умов діяльності (батьків, вчителів, навчальних обставин) у формуванні власної поведінки. Високий рівень розуму, креативності та пізнавального інтересу дозволяє їм слушно аналізувати складні міжособистісні обставини, передбачати поведінку інших учасників спілкування, визначати цілі та наміри співрозмовників, а також добудовувати відсутні елементи у взаємодії.

Вдале виконання завдань, що вимагають аналізу соціальних ситуацій, потребує високого рівня когнітивних та емоційних обдарувань. Нижчі результати фіксуються у учнів із зовнішньою спонукою до навчання, які мають проблеми в оцінці міжособистісних взаємодій та пристосуванні до різних соціальних середовищ.

---

[7] Щербакова О.О. Психологія розвитку особистості академічно здібного учня основної школи: монографія. Харків: «Діса плюс», 2020. 378 с

Отже, зовнішня спонука академічно успішних учнів 5 класу має різні взаємозв'язки із соціальним розумом. З одного боку, спрямованість на зовнішні чинники навчання сприяє розвитку здатності помічати невербальні повідомлення співрозмовників, з іншого – може супроводжуватися труднощами у передбаченні наслідків власної поведінки та взаємодії з іншими. Таким чином, академічні обдарування та спонука до учіння у п'ятикласників перебувають у тісному взаємозв'язку із соціальним розумом.

Кореляційний аналіз структури академічних обдарувань учнів основної школи засвідчив, що на початку навчання академічна успішність позитивно впливає на стійкість і розгалуженість зв'язків у структурі академічних обдарувань. Проте надалі цей вплив знижується. Загалом більш успішні учні демонструють вищі показники розуму, творчих здібностей, спонуки та навчальних здобутків. Типологічний аналіз академічних обдарувань учнів 5–6 класів та учнів середнього й старшого підліткового віку (7–9 класи) вказує на ускладнення та різноманітність їх прояву в онтогенезі. Так, у молодших підлітків академічні обдарування представлені трьома моделями, тоді як у старших підлітків спостерігається п'ять моделей успішних і три моделі неуспішних учнів.

Особливості формування соціального та емоційного розуму тісно пов'язані з мотиваційним елементом. Високий рівень внутрішньої спонуки у учнів 5–6 класів забезпечує актуалізацію академічних обдарувань і підвищує показники емоційного розуму. На початку навчання в основній школі академічно успішні учні вирізняються великою кількістю та стійкістю зв'язків між академічними обдаруваннями та соціально-емоційними вміннями. Протягом подальшого навчання мінливість цих зв'язків зростає у учнів із низькою академічною успішністю, тоді як у учнів із високою успішністю спостерігається їхнє зменшення.

Високий рівень соціального інтелекту є важливим для прогнозування наслідків поведінки, розуміння невербальних сигналів і взаємозв'язку з академічними досягненнями. У подальшому, за умови високої академічної успішності та креативності, соціально-інтелектуальні здібності можуть частково пригнічуватися, а при низькій креативності – актуалізуються до найвищого рівня. У академічно неуспішних учнів соціальний інтелект проявляється більшою мірою при частковій успішності, тоді як пригнічення академічних здібностей та мотивації пов'язане з низьким рівнем соціального інтелекту[8].

Моральні здібності на початковому етапі навчання інтегруються в загальну структуру розумового розвитку лише у академічно успішних учнів, а з віком вони набувають більшої значущості, взаємодіючи з інтелектом, креативністю та навчальною успішністю. Метакогнітивні навички, що характеризують усвідомлену участь у навчальній діяльності, більш розвинені у академічно успішних учнів, особливо тих, у кого збалансовані академічні здібності та внутрішня мотивація[9].

Отже, період навчання у п'ятому класі є ключовим етапом у становленні емоційної та соціальної зрілості дитини. Перехід із початкової до базової школи супроводжується суттєвими змінами у психоемоційному розвитку, когнітивних процесах і соціальній поведінці учнів. У цей час школярі стикаються з новими вимогами освітнього середовища, потребою у самостійності, розширенням кола спілкування, що вимагає сформованих навичок саморегуляції, адаптивності та емоційної стійкості.

Психологічні дослідження (Ж. Піаже та ін.) свідчать, що вік 10–11 років є перехідним періодом, коли активно формуються такі психічні новоутворення, як

---

[8] Щербакова О. Особистісні властивості учнів основної школи з різним рівнем академічних здібностей та успішності у навчанні . Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія». № 10. 2020. С. 104-110

[9] Щербакова О. Метакогнітивна усвідомленість школярів та її психодіагностика. Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. Вип. 62. Харків: ХНПУ, 2020. 355-362 с.

довільна увага, рефлексія, логічне мислення та здатність до самоконтролю. Саме в цей період закладаються основи для подальшого інтелектуального та особистісного розвитку, а також відбувається становлення емоційного інтелекту – здатності усвідомлювати, розуміти та регулювати власні емоції й емоції інших людей.

Розвиток емоційного інтелекту в учнів 5 класу проявляється у зростанні рівня емпатії, потребі у взаємопідтримці та схваленні з боку однолітків і дорослих, у формуванні навичок конструктивної взаємодії в колективі. Водночас емоційна чутливість залишається високою, що зумовлює потребу у педагогічній підтримці, створенні доброзичливої атмосфери та розвитку навичок емоційного самоконтролю.

Наукові дослідження доводять, що рівень розвитку емоційного інтелекту безпосередньо впливає на адаптаційні можливості, стресостійкість і навчальну мотивацію школярів. Академічно успішні учні молодшого підліткового віку характеризуються високою пізнавальною активністю, здатністю прогнозувати поведінку інших, адекватно інтерпретувати емоційні сигнали, що свідчить про взаємозв’язок когнітивного, соціального та емоційного компонентів розвитку. Водночас недостатня сформованість емоційних навичок може призводити до труднощів у спілкуванні, конфліктності чи зниження навчальної мотивації.

Таким чином, розвиток емоційного інтелекту у п’ятикласників є системним і багатокомпонентним процесом, який потребує цілеспрямованої педагогічної роботи. Важливо створювати умови, що сприятимуть усвідомленню власних емоцій, розвитку емпатії, формуванню навичок саморегуляції та соціальної взаємодії. Саме сформований емоційний інтелект забезпечує успішну адаптацію дитини до нових умов навчання, підвищує ефективність освітнього процесу та сприяє становленню гармонійної, зрілої особистості.

1.3. Інтеграція розвитку ЕІ у концепцію «Нова українська школа»

Емоційний інтелект (ЕІ) відіграє провідну роль у втіленні освітньої концепції Нової української школи (НУШ), оскільки добробут дитини у навчанні та суспільному житті детермінується не лише рівнем академічних знань, а й здатністю розуміти власні почуття та емоції навколишніх, володіти ними та успішно взаємодіяти з довкіллям.

Формування особистості у межах НУШ націлене на різнобічний розвиток дитини, створення обставин для самопізнання, саморегуляції та усвідомленої поведінки.

Емоційний інтелект є важливим складником цього процесу, адже сприяє усвідомленню сильних та слабких сторін, розвитку вміння стримувати емоції та залагоджувати здорові міжособистіснізв'язки.

Емоційно обізнаний педагог здатний сформувати у класі атмосферу довіри, опори та взаєморозуміння, де кожна дитина відчуває себе захищено і зручно. Таке оточення позитивно впливає на засвоєння знань, розвиток креативних хистів та підсиленням мотивації до навчання.

НУШ приділяє значну увагу формуванню соціальних умінь учнів, зокрема навичок комунікації, співпраці, урегулювання суперечок та роботи в колективі. Емоційний інтелект є підґрунтям формування цих умінь, оскільки допомагає дитині сприймати почуття інших, виявляти емпатію та продуктивно взаємодіяти з людьми. Дослідження підтверджують, що ступінь розвитку ЕІ має прямий вплив на академічну успішність: діти з високим емоційним інтелектом краще фокусуються, організовують власну діяльність, спонукають себе та долають стресові моменти.

Емоційний інтелект сприяє соціальній адаптації, розвитку здатності до співпраці та самовдосконалення, підготовці до буття у сучасному суспільстві, де успіх залежить від уміння будувати кар'єру, налагоджувати приватні взаємини та

здобувати добробут. Створення безпечного та підтримуючого освітнього простору, де дитина може вільно виказувати емоції, є важливим завданням вихователів, які повинні володіти емоційною обізнаністю, вміти вислуховувати та розуміти учнів, а також скеровувати їх у розв'язанні проблем.

Розвиток емоційного інтелекту є спільним завданням як школи, так і родини. Педагоги активно співпрацюють із батьками, організовують лекції та семінари, інформуючи про важливість емоційного інтелекту та шляхи його підтримки вдома. Не менш важливим є і постійне вдосконалення професійних навичок педагогів, які поглиблюють свої знання, освоюють новітні підходи та методики роботи з емоційною сферою дітей.

Початкова школа, як чутливий етап у формуванні емоційної сфери дитини, відіграє ключову роль у закладанні основ емоційної компетентності, яка є важливою для успішної соціалізації та адаптації в сучасному світі. В освітньому процесі нової української школи розвиток емоційного інтелекту здійснюється через:

1. Інтеграцію в навчальний процес – розвиток емоційної обізнаності учнів стає невід’ємною складовою уроків. Активно застосовуються такі методи, як ігри та вправи для розпізнавання емоцій, аналіз емоційних ситуацій у літературних творах, рольові ігри, арт-терапевтичні та інші творчі підходи.

2. Створення емоційно-підтримуючого середовища – у класі вибудовується атмосфера довіри, взаємоповаги та підтримки. Це допомагає кожній дитині почуватися комфортно, а педагог виступає як наставник у розвитку емоційного інтелекту.

3. Співпрацю з батьками – школа організовує зустрічі, семінари та консультації для батьків. На цих заходах педагоги пояснюють значення емоційного інтелекту та діляться ефективними методами його розвитку в сімейному середовищі.

4. Підвищення кваліфікації педагогів – учителі проходять спеціальні тренінги з розвитку емоційного інтелекту, опановуючи сучасні технології та практичні підходи до роботи з емоційною сферою учнів.

Отже, інтеграція розвитку емоційного інтелекту в систему освіти нової української школи сприяє вихованню гармонійного та успішного покоління. Такі учні будуть готові адаптуватися до змін, ефективно співпрацювати з іншими й реалізувати свій потенціал у сучасному суспільстві.

Розвинений емоційний інтелект (EI) сприяє:

• покращенню навчальної успішності – учні краще фокусуються, організовують власну діяльність і самостійно спонукають себе до навчання;

• формуванню позитивної самооцінки – діти впевнені у власних силах та можливостях;

• розвитку суспільних умінь – учні ефективно спілкуються, співпрацюють та урегульовують суперечки;

• зниженню рівня хвилювання та стресу – діти вчаться володіти емоціями та пристосовуватися до важких ситуацій;

• підтримці психічного здоров’я – зменшується ризик депресій та інших психологічних складнощів.

Розвиток емоційного інтелекту є важливою складовою успішного навчання та виховання молодших школярів у межах Нової української школи (НУШ). Створення сприятливого емоційного клімату у школі та родині, застосування дієвих педагогічних методів та постійне підвищення кваліфікації вчителів сприяють формуванню емоційно компетентних, успішних та щасливих дітей.

EI відіграє вирішальну роль у навчанні та вихованні молодших школярів, оскільки забезпечує успішну соціальну адаптацію, психологічне здоров'я та академічні здобутки. Його значення полягає у тому, що він забезпечує:

1. Розуміння себе та інших – ЕІ допомагає дитині визначити власні емоції, усвідомити їх чинники та вплив на поведінку, а також сприяє розвитку емпатії та здатності співчувати іншим.

2. Ефективне спілкування – розвиток ЕІ формує уміння комунікації, здатності слухати, висловлювати думки та почуття, а також конструктивно розв'язувати суперечки.

3. Навчальна успішність – учні з високим рівнем ЕІ краще фокусуються на завданнях, більш цілеспрямовані, наполегливі у досягненні цілей та легше долають стрес і хвилювання, що позитивно відбивається на їхніх академічних результатах.

4. Соціальна адаптація – ЕІ допомагає дітям налагоджувати стосунки з однолітками та старшими, знаходити своє місце у колективі та відчувати себе частиною громади.

5. Психологічне здоров'я – розвинений ЕІ спричиняє ефективне управління негативними емоціями (страх, гнів, смуток) і підтримує позитивний настрій.

Розвиток емоційного інтелекту (ЕІ) у молодших школярів у рамках Нової української школи має багатогранний вплив на їх навчання, соціальну адаптацію та психологічне здоров'я. Серед основних результатів можна виділити кілька напрямів:

1. Покращення навчальної успішності

- Концентрація та увага: діти з високим рівнем ЕІ легше зосереджуються на навчанні, менше відволікаються під час уроків і ефективніше засвоюють матеріал.
- Пам'ять та мислення: розвиток ЕІ сприяє покращенню когнітивних процесів, зокрема пам'яті, уваги, логічного мислення та креативності.

- Мотивація до навчання: учні з розвиненим ЕІ активніше ставлять перед собою навчальні цілі, наполегливо працюють для їх досягнення та легше долають труднощі.
- Стресостійкість: емоційно компетентні діти краще справляються з тривожністю та стресом, що позитивно позначається на їхніх навчальних результатах.

2. Розвиток соціальних навичок
   - Ефективне спілкування: діти навчаються чітко висловлювати свої думки та почуття, слухати інших і розуміти їхні емоції.
   - Емпатія: учні розвивають здатність співпереживати, розуміти емоції однокласників та вчителів.
   - Співпраця: діти вчаться працювати в команді, підтримувати одне одного та досягати спільних цілей.
   - Вирішення конфліктів: розвинений ЕІ допомагає конструктивно розв’язувати суперечки, знаходити компроміси і домовлятися без агресії.
3. Формування особистості
   - Самоусвідомлення: учні краще розуміють власні емоції, сильні та слабкі сторони, що допомагає їм приймати усвідомлені рішення.
   - Саморегуляція: діти навчаються контролювати власні емоції та поведінку, що сприяє адаптації у складних ситуаціях.
   - Позитивна самооцінка: розвинений ЕІ підвищує впевненість дітей у своїх силах, формує відчуття власної цінності.
   - Відповідальність: учні стають більш усвідомленими щодо своїх дій та рішень.
4. Покращення психологічного здоров’я
   - Зниження тривожності та депресії: емоційно компетентні діти легше справляються з негативними емоціями та стресовими ситуаціями.

- Психологічна стійкість: учні стають більш витривалими до життєвих труднощів.
- Щастя та благополуччя: розвиток ЕІ сприяє позитивному настрою, внутрішній гармонії та задоволенню життям.

5. Підготовка до дорослого життя

- Життєві навички: ЕІ є ключовою компетентністю, яка допомагає дітям успішно взаємодіяти з іншими людьми та досягати життєвих цілей.
- Адаптація до змін: учні легше пристосовуються до нових обставин та викликів, що є важливим у сучасному світі.

- Кар’єрна готовність: здатність керувати емоціями та ефективно взаємодіяти з людьми є запорукою майбутнього професійного успіху.

Розвиток емоційного інтелекту в 5 класі формує основу для успішної соціалізації, адаптації та особистісного зростання дитини. Він забезпечує підвищення навчальної мотивації, розвиток соціальних компетентностей, психологічне благополуччя та підготовку до дорослого життя. Таким чином, формування ЕІ є ключовим елементом Нової української школи, спрямованим на виховання гармонійно розвиненого та щасливого покоління.

1.4. Аналіз модельних навчальних програм та підручників для 5 класу

Аналіз модельної навчальної програми «Українська мова. 5–6 класи» (автори Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.)

Модельна навчальна програма з української мови для 5–6 класів (редакція 2023 року), яку уклалаа Н.Б. Голуб та О.М. Горошкіна[13], позиціонується як інструмент цілісного, особистісно орієнтованого і компетентнісного підходу до вивчення мови, що повністю відповідає оновленому Державному стандарту базової середньої освіти. Вона спрямована не лише на формування мовної компетентності, а й на розвиток духовно-моральної сфери учнів, їхніх ціннісних орієнтацій та соціальної активності, що створює підґрунтя для розвитку емоційного інтелекту.

Програму укладено з дотриманням таких принципів:

- світоглядності (дібрані теми й поняття сприяють розвиткові в суб’єктів освітнього процесу наукового уявлення про мову, її функції, системний характер, багаті виражальні можливості, роль у житті й становленні людини тощо)
- інструментальності (можливість застосування знань, умінь і навичок в усіх сферах життя людини);
- доступності (відповідність змісту віковим особливостям і рівневі розвитку учнів);

[13]

• систематичності й логічної послідовності (змістовий компонент укладено з дотриманням логічної послідовності й взаємозв’язку);

• соціалізації (знання, уміння й навички сприяють соціалізації учнів);

• культуровідповідності (вивчаючи мову, її носії засвоюють притаманну її народові культуру).

Уже в меті мовно-літературної галузі окреслюється гуманістична орієнтація: йдеться про формування особистості, здатної до міжкультурного діалогу, збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, формування ціннісних ставлень і орієнтацій. Такий підхід відповідає ключовим складникам емоційного інтелекту – самосвідомості, емпатії, емоційній регуляції, мотивації та соціальним навичкам.

Окрема увага у програмі приділена функціональності мови, яка розглядається не лише як система правил, а як інструмент пізнання себе і світу, вираження позиції, самовдосконалення, побудови гармонійних стосунків і досягнення порозуміння. Таке трактування зміщує фокус навчання з академічності до особистісного розвитку, що безпосередньо пов'язано з формуванням емоційного інтелекту учнів.

Потенціал розвитку емоційного інтелекту в програмі**.**

1. Програма акцентує на розвитку учня як особистості. У фокусі – духовноморальний досвід, формування критичного мислення, здатність до самоідентифікації й співчуття. Це безпосередньо корелює з компонентами емоційного інтелекту, особливо такими як саморефлексія й емпатія.

2. Виражена соціокультурна змістова лінія, яка передбачає формування ключових компетентностей, що охоплюють не лише мовленнєві навички, а й розвиток соціальних і емоційних компетенцій. Через взаємодію з культурними

[13] https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasivnovoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku

текстами, аналіз вчинків героїв, обговорення життєвих ситуацій, учні долучаються до осмислення моральних і емоційних аспектів поведінки.

3. Також у програмі окремо наголошено на комунікативній функції мови як способі гармонізації стосунків, досягнення порозуміння, побудови конструктивного діалогу. Це має безпосереднє значення для розвитку навичок асертивного спілкування, що є важливою складовою емоційного інтелекту.

4. Значну роль відіграють тексти (у тому числі художні), як джерел естетичного задоволення і морального виховання. Такі тексти виступають не лише як об'єкти аналізу, а як способи моделювання емоційно насичених ситуацій, розширення емоційного словника учнів, розвитку співчуття.

5. Програма пропонує види діяльності, які сприяють рефлексії, дискусії, емоційному зворотному зв’язку: написання висловлювань, обговорення, створення власних текстів на емоційно забарвлену тематику. Такий формат сприяє формуванню емоційної виразності й здатності до емоційного самовираження.

6. Передбачено впровадження методик, що враховують внутрішню

мотивацію учнів, їхню самобутність, потребу в самореалізації. Згадка про зміну ставлення до учня як повноправного суб’єкта навчального процесу – свідчення прагнення до створення безпечного емоційного клімату в класі.

Аналіз модельної навчальної програми «Українська мова. 5–6 класи» (автори: Заболотний О.В., Заболотний В.В., Лавринчук В.П., Плівачук К.В., Попова Т.Д.)

Модельна навчальна програма з української мови для 5–6 класів авторського колективу під керівництвом О.В. Заболотного є складовою реалізації мовно-літературної освітньої галузі відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти (2020) та концепції Нової української школи[14]. У її основі –

ціннісно орієнтований, компетентнісний і особистісний підходи, які забезпечують всебічний розвиток школярів, включно з їхньою емоційно-почуттєвою сферою.

Метою вивчення предмета визначено формування національно свідомої, духовно багатої мовної особистості, що включає не лише мовленнєву компетентність, а й такі риси, як самоповага, естетичні почуття, здатність до

творчого самовираження. Це свідчить про чітку орієнтацію програми на розвиток емоційного інтелекту учнів.

Потенціал розвитку емоційного інтелекту в програмі:

1. У програмі значна увага приділяється формуванню ціннісних орієнтирів, що охоплюють три складники:

– пізнавальний (усвідомлення сутності явища);

– емоційний (переживання цінності);

– мотиваційний (готовність діяти відповідно до цінностей).

Така структура безпосередньо відповідає складовим емоційного інтелекту – здатності розпізнавати, виражати, розуміти власні та чужі емоції, діяти на основі емпатії.

2. Автори програми прямо зазначають, що українська мова має вплив на емоційно-почуттєву сферу учня, стимулює художньо-образне мислення, розвиток естетичних почуттів і творчих здібностей. Мовна освіта позиціонується як інструмент формування щасливої, соціально адаптованої особистості, здатної до гармонійної взаємодії з іншими.

3. Мова вивчається як засіб спілкування, розуміння інших, побудови діалогу. Формування уміння адекватно висловлювати думки, виражати почуття,

https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasivnovoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku

розрізняти емоційні відтінки мовлення – усе це є важливими передумовами розвитку емоційної компетентності.

4. Програма має на меті виховання мовної особистості, здатної до самоствердження, самовираження, національної ідентифікації. Це створює підґрунтя для внутрішнього емоційного розвитку дитини, її здатності розуміти себе й інших.

5. Методи навчання, що активізують емоції. Серед рекомендованих педагогічних прийомів – створення емоційно насичених ситуацій, ігрові форми, психолого-педагогічна підтримка, ситуації успіху, пошук альтернативних рішень, творчі завдання. Такі методи підвищують емоційну включеність учня в навчальний процес, сприяють розвитку емпатії, емоційної гнучкості, рефлексії.

6. Застосування прислів'їв, приказок, народної творчості, що містять емоційно забарвлені образи та моральні уроки, також позитивно впливає на формування емоційного інтелекту, зокрема етичних суджень, ціннісного мислення, культурної емпатії.

7. Інтеграція з українознавством, літературою, етикою сприяє формуванню цілісного світогляду, в якому емоції мають визначальну роль. Через аналіз поведінки персонажів, моральні дилеми, вчинки, учні вчаться розпізнавати емоційні стани, співпереживати, робити моральні висновки.

Аналіз модельної навчальної програми «Українська мова. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Полторацька А. Я., Сафонов Ю. М., Нестеренко Н. В.)[15]

Програма укладена відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти (постанова КМУ від 30.09.2020 № 898), Закону України «Про освіту» (2017), Типової освітньої програми для 5–9 класів (наказ МОН від 19.02.2021 № 235).Рекомендована наказом МОН України від 18.10.2024 № 1475.

Варто зазначити, що програма ґрунтується на сучасному баченні ролі української мови:

- мова розглядається як інструмент збереження національної ідентичності, засіб інтеграції в глобальний простір, фактор єдності нації в умовах війни та трансформацій;
- підкреслюється гуманітаризація та гуманізація освітнього процесу;
- програма є компетентнісно орієнтованою та відповідає принципам дитиноцентризму, інтегрованості, світоглядності.

Мета – формування всебічно розвиненої, мовно й культурно компетентної особистості, здатної до:

- соціалізації та громадянської активності;
- усвідомленого вибору життєвого шляху;
- комунікативної діяльності;

15

- збереження національних цінностей; Основні завдання:
- мотивація до вивчення української мови;
- розвиток аудіювання, говоріння, читання, письма;
- формування компетентного мовця;
- прищеплення ціннісних орієнтацій через мовне навчання;
- засвоєння норм літературної мови;
- застосування теорії на практиці;
- виховання соціально-емоційного інтелекту.

Принципи програми:

1. світоглядності – мова як основа національної та особистісної ідентичності;
2. систематичності – логічне структурування навчального матеріалу;
3. доступності – адаптація змісту до вікових особливостей;
4. логічності – забезпечення міжпредметних зв’язків;

https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasivnovoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku

5. культуровідповідності – мова в контексті культури, історії, традицій.

Зміст і структура програми побудована на чотирьох компонентах:

1. очікувані результати навчання;
2. зміст навчального предмета;
3. види навчальної діяльності;
4. ключові компетентності.

Особливий акцент на практичному використанні мови, комунікативній доцільності, інтеграції соціокультурного контексту, актуалізації національнопатріотичної тематики (українознавчий блок), компаративному підході – зіставлення української з іноземними мовами.

Особливості:

- виховання мовної особистості, національно-свідомого громадянина України;
- реалізація комунікативно-діяльнісного, українознавчого, функціональностилістичного та інших аспектів навчання;
- розвиток пізнавальних і творчих здібностей особистості;

- мовленнєва спрямованість уроку, удосконалення всіх видів мовленнєвої діяльності;
- здійснення морального, етичного та естетичного виховання, що передбачає особистісний підхід до навчання;
- посилення практичної спрямованості навчання;
- використання активних інноваційних форм, методів, прийомів навчання;
- інтегральність (реалізація внутрішньо- і міжпредметних зв'язків); оптимальність змісту уроку.

Актуалізація змісту – програма опирається на новий правопис (2019) та сучасні мовні явища.

Розглянемо порівняльну таблицю модельних навчальних програм.

Таблиця 2.

Критерій аналізу	Голуб Н.Б., Горошкіна О.М.	Заболотний О.В. та ін.	Полторацька А.Я., Сафонов Ю.М., Нестеренко Н.В.
Нормативна база	Відповідає Державному стандарту базової середньої освіти (2020), концепції НУШ.	Створена на основі Держстандарту (2020) і принципів НУШ.	Ґрунтується на Держстандарті (2020), Законі «Про освіту» (2017), Типовій освітній програмі (2021).
Загальна мета	Формування духовно багатої, мовно компетентної, морально орієнтованої особистості.	Виховання національно свідомої, естетично розвиненої мовної особистості.	Формування всебічно розвиненої, соціально активної, культурно компетентної особистості.

Ключові концептуальні засади	Особистісно орієнтований, гуманістичний, компетентнісний підхід.	Ціннісно орієнтований, компетентнісний, комунікативнодіяльнісний підхід.	Компетентнісний, дитиноцентричний, українознавчий, світоглядний підходи.

Розуміння ролі мови	Мова як засіб самопізнання, самовираження, побудови гармонійних стосунків.	Мова як інструмент спілкування, художнього мислення, гармонійної взаємодії.	Мова як чинник національної ідентичності, інтеграції у світовий простір і гуманізації освіти.
Аксіологічна (ціннісна) спрямованість	Формування духовноморальних якостей, етичних орієнтирів, гуманізму.	Орієнтація на загальнолюдські цінності: пізнавальний, емоційний, мотиваційний компоненти.	Підкреслює національнопатріотичні, громадянські, соціально-емоційні цінності.
Потенціал розвитку емоційного інтелекту	Високий: передбачає розвиток самосвідомості, емпатії, емоційної рефлексії через тексти, дискусії, самовираження.	Високий: виокремлено емоційно-чуттєву сферу як пріоритет освіти; завдання на розвиток співпереживання, етичного мислення.	Високий: прямо згадано «виховання соціальноемоційного інтелекту» як завдання предмета.

Методичні орієнтири	Особистісно орієнтовані методики, дискусії, рефлексивні завдання, створення безпечного емоційного клімату.	Ігрові ситуації, ситуації успіху, творчі завдання, народознавчий матеріал, що викликає емоційний відгук.	Активні методи, зворотний зв’язок, інтеграція міжпредметних компетентностей, адаптація до учнівських потреб.
Соціокультурний аспект	Соціокультурна змістова лінія – як розвиток здатності розуміти інших,	Інтеграція українознавства, етики, літератури; виховання	Українознавчий компонент наскрізний, підсилює відчуття приналежності,
	діяти в суспільстві.	культурної емпатії.	емоційний зв’язок із культурою.
Комунікативна складова	Комунікація як шлях до порозуміння, гармонізації взаємин, асертивного спілкування.	Мова – як засіб діалогу, розуміння почуттів, формування комунікативної компетентності.	Комунікація – провідна мета; розвиток уміння висловлювати емоції, аргументовано відстоювати позицію.
Види навчальної діяльності	Творчі завдання, есе, обговорення моральних і емоційних тем, створення власних висловлювань.	Ігрові форми, моделювання емоційних ситуацій, народознавчі елементи.	Робота з текстами, дискусії, практичні кейси, порівняльний аналіз, мультимедійні форми.
Інноваційність та інтегративність	Інтегрує мову з моральним і психологічним розвитком дитини.	Поєднує етику, культуру, українознавство, формує цілісне бачення світу.	Поєднує мову з громадянськими, культурними, екологічними компетентностями.

Підхід до оцінювання	Орієнтація на процес, рефлексію, самооцінку, емоційний відгук.	Оцінювання як мотиваційний інструмент і підтримка позитивної самооцінки.	Компетентнісне оцінювання з акцентом на практичне застосування і саморефлексію.
Рівень сприяння розвитку емоційного інтелекту (оцінка)	Високий: емоційність у центрі гуманістичної парадигми.	Високий: акцент на емоційночуттєвій сфері та творчому самовираженні.	Високий: соціальноемоційний інтелект прямо визначено як освітню мету.

Усі три модельні програми демонструють виразну орієнтацію на гуманістичну парадигму освіти та розвиток емоційного інтелекту учнів як складову мовно-освітнього процесу.

Програма Голуб і Горошкіної робить акцент на особистісному та духовноморальному розвитку, розглядаючи мову як інструмент самопізнання і гармонізації взаємин; програма Заболотних та співавторів підкреслює ціннісноемоційний компонент навчання, прямо апелює до розвитку естетичних і творчих почуттів, емпатії, рефлексії; третя програма Полторацької, Сафонова, Нестеренко є найбільш системною в контексті емоційного інтелекту, адже включає соціально-емоційний розвиток як офіційну мету мовної освіти, інтегруючи патріотичні, культурні й громадянські аспекти.

Узагальнюючи, можна зазначити, що всі три програми відповідають вимогам Нової української школи, а також створюють умови для формування емоційно компетентної, ціннісно зрілої, мовно розвиненої особистості учня.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРОЄКТУВАННЯ ЗАВДАНЬ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ

2.1. Порівняльна характеристика завдань у підручниках української мови для 5 класу

Розвиток емоційного інтелекту в учнів закладів загальної середньої освіти є одним із ключових завдань сучасної педагогіки, яка орієнтована на формування розвиненої, соціально адаптованої особистості. У цьому розділі здійснено практичний аналіз навчально-методичного забезпечення з погляду можливостей формування емоційної сфери школярів, а також запропоновано проєктування відповідних завдань, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту.

Основну увагу зосереджено на визначенні рівня реалізації емоційноціннісного компоненту у змісті сучасних підручників, аналізі дидактичного та методичного потенціалу вправ, а також на створенні системи завдань, що сприяють усвідомленню власних емоцій, розумінню почуттів інших,

розвитку емпатії, толерантності, навичок саморегуляції та позитивної комунікації.

Під час аналізу враховано відповідність навчального матеріалу віковим особливостям учнів, логічну побудову системи вправ, баланс між когнітивним та емоційним складниками змісту, а також інтеграцію завдань, які стимулюють розвиток критичного мислення, творчості та емоційної чутливості.

Проєктування завдань відбувається з урахуванням сучасних психологопедагогічних підходів, зокрема компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного. Запропоновані завдання мають на меті не лише засвоєння мовного матеріалу, а й формування позитивного емоційного досвіду, розвиток внутрішньої мотивації до навчання, уміння співпереживати, аналізувати власні почуття й поведінку.

Таким чином, практичний аналіз і подальше проєктування навчальних завдань для розвитку емоційного інтелекту є важливим кроком у вдосконаленні змісту шкільної освіти, забезпеченні гармонійного поєднання інтелектуального та емоційного розвитку учнів, що відповідає сучасним вимогам Нової української школи.

У межах практичного аналізу розглянуто три сучасні підручники з української мови для закладів загальної середньої освіти, рекомендовані Міністерством освіти і науки України:

1. Українська мова: підруч. Для 5 кл. закл. загальн. середн. Освіти / Олександр Авраменко. Київ: Грамота, 2022. 208 с.
2. Українська мова: підруч. Для 5 кл. закл. загальн. середн. Освіти / Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2022. 256 с.
3. Українська мова: підруч. Для 5 кл. закл. загальн. середн. Освіти / Олександр Заболотний, Віктор Заболотний. Київ: Генеза, 2022. 240 с.

Аналіз зазначених підручників дасть змогу визначити, наскільки зміст, структура та система вправ у сучасних виданнях української мови сприяють розвитку емоційного інтелекту учнів і які підходи до проєктування навчальних завдань є найефективнішими для реалізації цієї мети.

Підручник Олександра Авраменка створено за модельною навчальною програмою «Українська мова. 5-6 класи»[10] для закладів загальної середньої освіти (автори: Заболотний О.В., Заболотний В.В., Лавринчук В.П., Плівачук К.В., Попова Т.Д.) відповідно до Типової освітньої програми Нової української школи і реалізує компетентнісний підхід через системну побудову параграфів, логічну послідовність матеріалу та поєднання теорії з практикою. Структура кожного розділу є сталою й зрозумілою для учня: спостереження над мовним матеріалом, коротке теоретичне пояснення, усні та письмові вправи, завдання у тестовій формі, творча вправа, рубрика «Культура слова» й домашня робота.

Такий формат забезпечує поступовий розвиток мовної, мовленнєвої та соціокультурної компетентностей, відповідає віковим особливостям учнів 10–11 років, формує вміння самостійно здобувати знання та застосовувати їх у мовленнєвій практиці. Автор орієнтує учнів на практичне засвоєння правил, пропонуючи переказувати їх власними словами, що сприяє формуванню критичного мислення та саморефлексії, важливих складових емоційного інтелекту. Підручник «Українська мова» для 5 класу О. Авраменка[11] реалізує компетентнісний підхід у навчанні, спрямований на розвиток мовної, соціальної та когнітивної діяльності учнів. Упродовж роботи з підручником учні опрацьовують різні типи завдань, що забезпечують формування ключових компетентностей, визначених сучасними освітніми стандартами, серед яких:

[10] https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasivnovoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku
[11] https://pidruchnyk.com.ua/1643-ukrainska-mova-avramenko-5-klas-2022.html

1. Вільне володіння державною мовою. Підручник передбачає системну роботу з лексичними та граматичними явищами, розвиток усного та писемного мовлення, описових текстів та текстів-роздумів, творчих завдань, есе. Це сприяє формуванню навичок правильного, чіткого та виразного мовлення, умінню аргументовано висловлювати думки, ефективно використовувати словниковий запас.

2. Інформаційно-комунікаційна компетентність, про яку свідчать завдання з довідкової літератури та онлайн-ресурсів (словники, тексти у QR-кодах, інтернет-джерела). Це формує навички пошуку, аналізу та осмислення інформації, критичного оцінювання текстів, а також комунікації через письмове та усне мовлення.

3. Навчання впродовж життя. Завдання підручника стимулюють самостійний пошук інформації, аналіз мовних явищ, виконання творчих робіт. Учні формують здатність до самоосвіти, розвитку мовних і когнітивних навичок поза межами класної роботи.

4. Культурна компетентність. Через роботу з народними висловами, приказками, художніми та інформаційними текстами учні засвоюють норми літературної мови, естетичні та етичні цінності, розвивають мовну чутливість і емоційну виразність.

5. Громадянські та соціальні компетентності. Тексти, спрямовані на осмислення соціальних явищ та взаємин у суспільстві, формують у школярів здатність до аналізу причинно-наслідкових зв’язків, розуміння ролі мови у житті суспільства, виховання відповідальності та емпатії.

Варто зазначити, що вже у вступному слові підручника акцент зроблено на гуманістичних і ціннісних орієнтирах: мова як засіб взаєморозуміння, емпатії, духовного зв’язку між людьми. Це відповідає концепції розвитку емоційної компетентності через мовну діяльність.

Система вправ у підручнику Авраменка відзначається різноманітністю та поетапністю складності.

Учні виконують:

✓ аналітичні завдання (спостереження над мовним матеріалом, добір прикладів);

✓ відтворювальні вправи (застосування правила);

✓ творчі завдання (написання власних висловлень, переказів, коротких текстів);

✓ завдання інтерактивного характеру (робота в групах, у парах, мінідіалоги).

Окремі вправи, наприклад аналіз біблійної історії про Вавилонську вежу, передбачають обговорення морально-етичних питань – ролі мови в житті суспільства, взаєморозуміння, наслідків егоїзму. Такі завдання сприяють розвитку емоційної чутливості, уміння співпереживати, усвідомлювати наслідки власних дій.

Позитивним є те, що теоретичний матеріал не перевантажений термінами, а вправи мають життєвий контекст – опис природи, сімейного спілкування, шкільних ситуацій, що робить навчання емоційно наближеним до дитини.

У підручнику також використано ілюстрації, уривки з художніх і народних текстів (Історія про Золоту Пектораль, про різні рослини, факти про мову, вишиванки) притчі, приказки, тексти морального спрямування. Зокрема, прислів’я про силу слова («Слово не стріла, а глибоко ранить» тощо) мають виховний і психологічний потенціал, адже формують у дітей розуміння відповідальності за власні слова, толерантність і чуйність у спілкуванні.

Тексти добираються з урахуванням вікової доступності – вони емоційно насичені, але не перевантажені філософськими узагальненнями. Це дозволяє поєднати естетичне сприйняття і мовленнєву практику, розвиваючи водночас мовні та емоційні компетентності.

Зміст підручника має чітко виражене національно-патріотичне спрямування. Через тексти про мову «Милозвучність української мови», прислів'я, культурологічні рубрики та звернення автора формуються поняття мовної ідентичності, цінності українського слова, поваги до культурної спадщини. Автор не лише навчає грамоти, а й виховує громадянську свідомість, любов до української мови та традицій.

Підкреслення українського мовного простору як духовного об'єднання нації є важливим чинником розвитку емоційно-національної свідомості школярів.

Підручник О. Авраменка (2022) реалізує компетентнісний, особистісно зорієнтований та емоційно-виховний підходи у навчанні української мови. Він забезпечує гармонійний розвиток інтелектуальної й емоційної сфер учнів, сприяє формуванню комунікативної, соціальної та громадянської компетентностей.

Використання художніх текстів, народної мудрості, морально значущих ситуацій створює умови для розвитку емоційного інтелекту, а різнорівневі вправи – для реалізації потенціалу кожного учня.

Таким чином, підручник Авраменка забезпечує комплексне формування компетентностей, інтегруючи навчальний матеріал з практичною мовною діяльністю та розвитком емоційного інтелекту учнів. Він поєднує систематичне опрацювання теоретичних знань із виконанням різноманітних творчих і практичних завдань, що сприяє формуванню ключових умінь і навичок, необхідних для ефективного спілкування, критичного мислення та соціальної взаємодії.

Підручник «Українська мова» для 5 класу (автори – Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна[12], виданий у 2022 р. у видавничому домі «Освіта») створений за модельною навчальною програмою «Українська мова. 5-6 класи»[13] для закладів

[12] https://pidruchnyk.com.ua/1649-ukrmova-5-klas-golub.html

[13] https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasivnovoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku

загальної середньої освіти (автори Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.), рекомендований Міністерством освіти і науки України і розроблений відповідно до Типової освітньої програми Нової української школи. Навчальне видання спрямоване на реалізацію компетентнісного, діяльнісного й особистісно зорієнтованого підходів, що є основними вимогами сучасної української освіти.

Підручник має логічну, структурно впорядковану побудову. Матеріал подано у тематичних розділах, які охоплюють усі основні розділи шкільного курсу української мови – фонетику, лексику, фразеологію, морфологію, синтаксис, розвиток зв'язного мовлення.

Структуру уроків вибудувано за логікою пізнавальної діяльності: актуалізація знань – пошук відповіді – практична дія – рефлексія. У цьому допомагають постійні рубрики:

- «Пригадуємо» – актуалізація попереднього досвіду;
- «Шукаємо відповіді на запитання» – формування пізнавальних цілей;
- «Цілевизначення» –розвиток уміння планувати навчальну діяльність;
- «Рефлексія» – самооцінка, формування навичок самоконтролю;
- «Слово дня» – збагачення лексичного запасу учнів;
- «Домашнє завдання (на вибір)» – впровадження елементів індивідуальної освітньої траєкторії.

Такі структурні елементи забезпечують логічність, наступність і варіативність процесу навчання.

Підручник відзначається високим рівнем ілюстративного наповнення – у текстах і вправах широко представлені художні уривки, народна творчість, сучасна дитяча література, цитати відомих українських письменників і мислителів (Ліна Костенко, Василь Сухомлинський, Антуан де Сент-Екзюпері, тощо). Це сприяє розвитку естетичного смаку, формуванню читацької культури та національної ідентичності.

Система вправ відповідає сучасним вимогам – завдання різнорівневі, комунікативно орієнтовані, передбачають роботу в парах, групах, індивідуально, у формі рольових діалогів чи творчих висловлювань. У підручнику є завдання:

- на аналіз тексту (зміст, структура, мікротеми, головна думка);
- лексикологічні – на розуміння багатозначності, синонімії, антонімії, паронімії;
- морфологічні – на вживання частин мови в контексті;
- синтаксичні – на побудову речень, редагування висловлювань;
- комунікативні – створення власних висловлювань, ведення діалогу, написання есе чи листа.

Окремої уваги заслуговує цифровий додаток, який містить додаткові вправи, тести та тлумачний словник. Це розширює можливості інформаційнокомунікаційної компетентності та створює умови для інтеграції традиційного та електронного навчання.

У підручнику реалізуються всі 11 ключових компетентностей, визначених Державним стандартом базової середньої освіти:

- Вільне володіння державною мовою – через роботу з текстами, комунікативні вправи, розвиток мовленнєвої культури.
- Спілкування рідною та іноземними мовами – порівняльний аналіз значень, етимологія, міжкультурні аспекти.
- Математична та природнича компетентності – у завданнях, які дають сформувати логічне, послідовне мислення, уміння узагальнювати й класифікувати, наприклад, вправа «Розподіли слова за групами відповідно до частин мови», завдання «Добери синоніми у логічній послідовності –від нейтрального до емоційного», що розвиває системність.
- Інформаційно-комунікаційна компетентність – через використання цифрового контенту, електронного словника, наприклад, завдання «Знайди

прислів’я в онлайн-словнику й поясни його зміст» та використання QR-кодів у вправах для перегляду відео або інтерактивних тестів.

- Навчання впродовж життя – через рубрики «Цілевизначення», «Рефлексія», які формують уміння самоорганізації. Завдання такі як: «Що нового ти сьогодні дізнався? Що здивувало?», «Оціни свою роботу за трьохбальною шкалою: цікаво – складно – хочу дізнатися більше», «Поясни, як ці знання допоможуть тобі в житті».
- Громадянські та соціальні компетентності – через тексти про взаємоповагу, роботу в команді, людську гідність. Приклади: «Напиши висловлення «Як я можу підтримати друга у складній ситуації»»; «Поясни, чому ввічливе слово може змінити настрій людини» тощо.
- Культурна компетентність – через залучення до українських культурних традицій, прислів’їв, народної творчості. Завдання на аналіз художніх уривків (Ліна Костенко, Василь Сухомлинський); «Добери прислів’я, що виражає головну думку тексту»;
- Екологічна – у текстах, присвячених природі, здоровому способу життя.
- Підприємливість і фінансова грамотність – опосередковано через завдання, що вимагають ініціативності, прийняття рішень, планування.
- Інноваційність – через цифрові ресурси, творчі завдання, альтернативні варіанти виконання.
- Соціальна активність – через групову роботу, обговорення моральноетичних тем, розвиток емоційного інтелекту.

У підручнику Голуб і Горошкіної чітко простежується національно-виховна та культуротворча спрямованість. Тексти, що містять цитати українських митців і приклади з народної творчості, формують громадянську ідентичність, повагу до української мови як символу державності, почуття гідності й любові до

Батьківщини. Тематика завдань («Що для мене означає мова», «Дружба й доброта», «Командна робота», «Гідність людини») сприяє розвитку моральних якостей учнів, толерантності, співчуття, самоповаги.

Підручник Н. Голуб та О. Горошкіної є сучасним, компетентнісно зорієнтованим навчальним ресурсом, який повністю відповідає вимогам НУШ. Його структура, зміст, вправи та ілюстративний матеріал сприяють не лише засвоєнню мовної теорії, а й формуванню комунікативної, соціальної, громадянської, культурної та інформаційної компетентностей учнів. Завдяки поєднанню класичних і сучасних методів, інтерактивним формам роботи та цифровим доповненням підручник реалізує принцип мови як засобу пізнання світу, самовираження і громадянського становлення особистості.

Підручник О. В. Заболотного, В. В. Заболотного «Українська мова. 5 клас» (2022 р.)[14] рекомендований Міністерством освіти і науки України (наказ № 140 від 08.02.2022 р.) і відповідає модельній навчальній програмі «Українська мова. 5–6 класи»[15]. Видання зорієнтоване на реалізацію компетентнісного, діяльнісного та комунікативного підходів у навчанні української мови.

Підручник Заболотних вирізняється сучасним, динамічним підходом до навчання української мови, що поєднує традиційні методи та інтерактивні форми роботи. У ньому чітко простежується орієнтація на розвиток особистості учня, його мовленнєвих, соціальних і емоційних компетентностей.

Компетентнісний підхід у поданні матеріалу відповідає сучасним вимогам Нової української школи. Автори спрямовують учнів не лише на засвоєння мовних знань, а й на розвиток уміння застосовувати їх у різних життєвих ситуаціях. Завдання мають виразну практичну спрямованість: передбачають роботу з реальними комунікативними ситуаціями («Поспілкуйтеся»,

[14] https://pidruchnyk.com.ua/1640-ukrainska-mova-zabolotnyi-5-klas-2022.html

[15] https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasivnovoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku

«Попрацюйте в парах», «Чому так?»), формують уміння висловлювати думку, аргументувати, вести діалог, працювати в команді.

Важливо, що укладачі пропонують різні рівні складності вправ (завдання підвищеної складності, дослідницькі, конкурсні, проектні), що дає змогу враховувати індивідуальні особливості та рівень готовності учнів.

Підручник має чітку, логічну структуру, що полегшує сприйняття матеріалу: вступна частина (спостереження над мовним явищем), пояснення правила, система вправ для закріплення. Така послідовність сприяє розвитку аналітичного мислення та вмінню самостійно робити висновки. Зміст відповідає віковим можливостям п’ятикласників: тексти доступні, емоційно забарвлені, часто побудовані на близьких дітям темах (школа, дружба, родина, повага, мова як цінність). Автори вдало поєднують традиційний матеріал із сучасними контекстами (інтернет, соціальні мережі, комунікація онлайн), що допомагає учням побачити живий зв’язок мови з повсякденням.

Щодо практичної частини, підручник пропонує широку систему вправ різного типу – тренувальні, проблемно-пошукові, дослідницькі, проєктні, ситуативні. Зокрема, проєкт «Мова» передбачає створення плакатів і слайд-шоу, що розвиває творчість, уміння презентувати себе, комунікувати та співпрацювати. Завдання типу «Поспілкуйтеся», «Поспостерігайте», «Висловіть свою думку» формують емоційну грамотність, вміння слухати співрозмовника, виражати власну позицію толерантно й аргументовано.

Ігрові елементи («Весела вікторина», «Усміхнімось», скоромовки, мовні жарти) сприяють створенню позитивного емоційного фону, розвитку почуття гумору, емпатії та доброзичливості.

Окрім цього, у підручнику використано яскраві ілюстрації, цитати класиків і сучасних авторів (В. Сухомлинський, Д. Білоус, Ю. Бедрик), прислів’я та поетичні рядки, що підсилюють емоційне сприйняття мови як духовної цінності.

Художні тексти мають високу виховну спрямованість – формують любов до рідного слова, національну свідомість, почуття гордості за українську мову.

Підручник містить візуально привабливі елементи: кольорові ілюстрації, художні фотографії, орнаментальні елементи, рубрики *«Моя сторінка», «Слово про слово», «Усміхнімося», «На дозвіллі»*, які створюють позитивний емоційний фон і заохочують учнів до пізнання. Ілюстративні матеріали мають не лише естетичне, а й пізнавальне та виховне значення –наприклад, фотографії з українських музеїв чи природних краєвидів підсилюють національнопатріотичну складову.

Національно-патріотичний аспект реалізується системно – через тексти, добір тем і прикладів, спрямованих на виховання любові до рідної мови, культури й традицій. Серед текстів – народні легенди («Калина»), вислови класиків української літератури (Панас Мирний, В. Сухомлинський), приклади народної мудрості, історії про символи України. Завдання типу *«Поясніть, яке значення має рідна мова в житті народу та кожної людини»* формують ціннісне ставлення до української мови як складника національної ідентичності.

Варто зазначити, що підручник Заболотних наскрізно пронизаний ідеєю державності й національної ідентичності. Теми вправ і текстів актуалізують поняття рідної мови, її ролі у збереженні культури, єднанні народу. Проєктні завдання на кшталт *«Нас єднає українська», «Я спілкуюсь українською у вайбері», «Мова – серце народу»* спрямовані на виховання патріотизму, поваги до культурних традицій, формування громадянської позиції.

Підручник Заболотних побудований на засадах компетентнісного підходу, що відповідає вимогам Нової української школи. Навчальний матеріал подано у доступній, логічно структурованій формі, з урахуванням вікових можливостей п’ятикласників. Завдання спрямовані на розвиток не лише мовних і мовленнєвих

умінь, а й на формування комплексу ключових компетентностей, визначених Державним стандартом базової середньої освіти.

- Математична компетентність. Непрямо розвивається у вправах, де потрібно аналізувати структуру слова, будову речення, послідовність дій, здійснювати класифікацію мовних одиниць за певними ознаками (порівняння, групування, узагальнення). Такі завдання формують логічне й алгоритмічне мислення.

- Компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій. Реалізуються через тексти природничого змісту («Таємниці води», «Світ рослин», «Енергія вітру») і мовленнєві ситуації, що вчать застосовувати мовні знання для опису реалій навколишнього світу. Так учні вчаться використовувати мову для пізнання природи та науки.

- Інноваційність. У вправах підручника є завдання творчого типу, що заохочують до пошуку власних рішень: складання коротких дописів для блогу, створення правил поведінки у спільноті, розроблення мовних квестів. Учні вчаться мислити нестандартно й ініціативно.

- Екологічна компетентність. Підручник містить тексти про дбайливе ставлення до природи, відповідальність за довкілля («Чому треба берегти ліс», «Краплина води просить допомоги»). Через роботу з такими текстами розвивається емоційна чутливість і здатність висловлювати власну позицію щодо екологічних проблем.

- Інформаційно-комунікаційна компетентність. Передбачена в завданнях, де пропонується користуватися електронними словниками, перевіряти інформацію в інтернет-джерелах, створювати короткі усні або письмові повідомлення для онлайн-публікацій. Це формує вміння працювати з інформацією та критично її оцінювати.

- Навчання впродовж життя.

Розвивається через завдання на самостійне спостереження за мовними явищами, роботу з таблицями, схемами, словниками. Учні вчаться визначати власні труднощі, ставити навчальні цілі й планувати подальшу роботу, що сприяє самонавчанню.

• Громадянські та соціальні компетентності.

У текстах і вправах підручника представлено морально-етичні ситуації, які спонукають до роздумів про взаємоповагу, дружбу, відповідальність. Учні вчаться вести конструктивний діалог, висловлювати власну думку і слухати інших, що важливо для розвитку емоційного інтелекту.

• Культурна компетентність.

Реалізується через добір текстів українських письменників, народних прислів'їв, поезій, казкових сюжетів. Учні знайомляться з національними традиціями, символікою, культурними цінностями українського народу, що формує почуття гордості за свою країну.

• Підприємливість і фінансова грамотність.

Непрямо підтримується завданнями, у яких потрібно планувати власну діяльність, оцінювати результати, організовувати групову роботу. Через такі види діяльності формується ініціативність, уміння приймати рішення, відповідальність за власні дії.

Отже, підручник О. В. та В. В. Заболотних поєднує навчальну, виховну й розвивальну функції. Завдяки інтеграції теоретичного матеріалу з практичними та творчими видами діяльності він сприяє розвитку емоційного інтелекту учнів – емпатії, самосвідомості, уміння спілкуватися, співпрацювати, виражати почуття через слово. Це видання відповідає компетентнісним засадам Нової української школи, а також орієнтоване на формування ціннісного ставлення до мови як до національного та духовного феномена.

Порівняльна таблиця підручників

Критерій	**О. Авраменко (Грамота, 2022, 208 с.)**	**Н. Голуб, О. Горошкіна (Освіта, 2022, 256 с.)**	**О. і В. Заболотні (Генеза, 2022, 240 с.)**
Відповідність модельній програмі НУШ	Так, за програмою Заболотних	Так, за програмою Голуб і Горошкіної	Так, за програмою Заболотних
Концептуальна основа	Компетентнісний, особистісно зорієнтований і емоційновиховний підхід	Компетентнісний, діяльнісний, особистісно зорієнтований	Компетентнісний, діяльнісний, комунікативний
Структура підручника	Системна: спостереження → правило → вправи → творчі завдання → «Культура слова» → домашня робота	Чітка структура уроку: «Пригадуємо», «Шукаємо відповіді», «Цілевизначення», «Рефлексія», «Слово дня», домашнє завдання (на вибір)	Послідовна: спостереження → пояснення → вправи; наявні рубрики «Моя сторінка», «Слово про слово», «На дозвіллі»
Типи завдань	Аналітичні, відтворювальні,	Проблемнопошукові,	Тренувальні, дослідницькі,

	творчі, інтерактивні, рефлексивні	комунікативні, цифрові (з QRкодами), рефлексивні	проектні, ситуативні, ігрові
Розвиток емоційного інтелекту	Через моральноетичні тексти, рефлексію, переказ власними словами, аналіз вчинків героїв	Через завдання на самопізнання, емпатію, рефлексію, морально-етичні ситуації («Як підтримати друга», «Гідність людини»)	Через комунікативний рольові завдання, ігрові елементи, проєкти, народну творчість
Ключові компетентності, що формуються	Мовна, соціальна, інформаційнокомуніка ційна, культурна, громадянська, інноваційна	Мовна, соціальна, культурна, громадянська, цифрова, екологічна, рефлексивна	Комунікативна, соціальна, громадянська, творча, емоційнокульту рна
Ілюстративний матеріал	Художні тексти, прислів’я, притчі, етичні історії, реалістичні ситуації	Художні уривки, народна творчість, сучасна література, цитати українських митців	Яскраві ілюстрації, поетичні тексти, народні легенди, вислови класиків

Розвиток критичного мислення	Через переказ власними словами, аналіз текстів, дискусії	Через аналіз, рефлексію, оцінювання інформації, роботу	Через обговорення життєвих ситуацій,
		з цифровими джерелами	завдання «Чому так?»
Національнопатріотичне виховання	Акцент на мові як духовній цінності, формування мовної ідентичності	Через тексти українських митців, народну творчість, виховання любові до мови і країни	Через легенди, прислів’я, тексти про традиції та культуру
Переваги	Логічна структура, гуманістичний тон, поєднання теорії й практики, емоційне наповнення	Висока методична якість, цифрові ресурси, елементи самооцінки й рефлексії	Динамічність, сучасний контекст, різнорівневі завдання, яскрава візуалізація
Потенційні недоліки	Менше цифрових інтерактивів, ніж у Голуб – Горошкіної	Великий обсяг теоретичного матеріалу може ускладнити сприйняття	Дещо спрощений теоретичний виклад окремих тем

Висновок	Поєднує навчання й виховання, розвиває критичне й емоційне мислення	Сучасний, компетентніс ний ресурс, який гармонійно поєднує когнітивний і емоційний розвиток	Динамічний, життєвий і мотивуючий підручник, що ефективно формує емоційну грамотність

Проведений аналіз трьох сучасних підручників української мови для 5 класу (авторів О. Авраменка, Н. Голуб і О. Горошкіної, О. та В. Заболотних) засвідчує, що всі вони створені відповідно до вимог НУШ та орієнтовані на компетентнісний підхід, формування комунікативної, соціальної, громадянської й культурної компетентностей.

Підручник Авраменка вирізняється чіткою структурою, логічністю подачі матеріалу та послідовним дотриманням програми НУШ. Автор застосовує компетентнісний підхід, поєднуючи теоретичний матеріал із практичними вправами, спрямованими на розвиток мовленнєвих умінь. Велика увага приділяється роботі з текстами різних стилів, комунікативним ситуаціям, інтеграції мови з культурою. Методичний апарат насичений, містить завдання для групової, парної та індивідуальної роботи. Візуальне оформлення сучасне, помірне й не перевантажує сторінку. Підручник формує інтерес до предмета, сприяє розвитку критичного мислення та медіаграмотності.

Підручник Голуб-Горошкіної орієнтований на поступове й логічне засвоєння мовних понять. Авториа приділяють0 увагу формуванню орфографічних і граматичних навичок, проте акцент на комунікативному аспекті тут менш виражений. Завдання здебільшого репродуктивні, з меншим відсотком творчих і діяльнісних. Водночас текстовий матеріал добирається тематично, відповідно до

вікових інтересів учнів. Дизайн стриманий, традиційний, з мінімальним використанням візуальних елементів.

Підручник Заболотних створений у логіці компетентнісного підходу: навчання відбувається через мовленнєві ситуації, спостереження, роботу з текстами різних типів. Автор використовує цікаві завдання для співпраці в парах і групах, проблемні запитання, інтеграцію з літературою та медіа. Теоретичний матеріал подано стисло, доступно, з опорою на практику. Візуальне оформлення сучасне, кольорове, стимулює інтерес до навчання.

Таким чином, у системі навчання української мови доцільним є поєднання елементів усіх трьох підходів: структурної логічності (Авраменко), компетентнісної багатоплановості (Голуб, Горошкіна) та національнокультурного спрямування (Заболотні), що уможливлює ефективний розвиток емоційного інтелекту учнів середньої школи.

2.2. Проєктування власних навчальних завдань для формування EI

Сучасна освіта орієнтована не лише на засвоєння знань, умінь і навичок, а й на формування в учнів особистісних і соціально-емоційних компетентностей, серед яких провідне місце посідає емоційний інтелект (EI). У процесі навчання української мови розвиток EI має особливе значення, адже мова є не лише засобом комунікації, а й інструментом самовираження, усвідомлення власних почуттів і розуміння емоцій інших.

Проєктування навчальних завдань, спрямованих на формування емоційного інтелекту, передбачає цілеспрямоване поєднання мовних, комунікативних і соціально-емоційних компонентів. Завдання мають сприяти розвитку таких ключових складників емоційного інтелекту, як:

- самоусвідомлення (уміння розпізнавати й називати власні емоції);
- саморегуляція (контроль емоційних станів і реакцій у процесі спілкування)

  емпатія (розуміння почуттів і переживань інших людей);

- соціальні навички (ефективна комунікація, співпраця, вирішення конфліктів);
- мотивація (усвідомлення цінності мови як інструмента саморозвитку)

Запропонована система завдань передбачає використання компетентнісного підходу, коли навчальна діяльність виходить за межі формального засвоєння мовних норм і перетворюється на процес емоційного й особистісного зростання учнів.

Серед розроблених видів завдань виокремлюємо такі:

✓ Рефлексивно-комунікативні вправи – спрямовані на усвідомлення власних емоцій під час спілкування, аналіз мовленнєвих ситуацій, у яких важливо зберегти толерантність і взаємоповагу.

Приклад: «Опиши ситуацію, коли слова когось образили. Як можна було висловитися інакше, щоб уникнути конфлікту?» або «Які відчуття виникають, коли відбувається сутичка?»

✓ Творчі завдання емоційного самовираження – написання коротких есе, створення асоціативних метафор, діалогів, листів від імені літературних героїв із вираженням почуттів.

Приклад: «Напиши лист вдячності людині, яка тебе підтримала. Які слова допоможуть передати щирість твоїх емоцій?» або «Придумай діалог двох сестер, які не можуть поділити іграшку. Які слова варто використати для передання емоцій?»

✓ Інтерактивні завдання для роботи в парах і групах – сприяють розвитку емпатії, взаєморозуміння, вміння слухати й домовлятися.

Приклад: У парах розіграйте діалог «Як підтримати друга, який засмутився». Обговоріть, які слова допомагають, а які –ні.

✓ Проєктні завдання – передбачають дослідницьку діяльність, пов’язану з аналізом емоційного змісту українських народних пісень, прислів’їв, сучасних текстів.

Приклад: «Створи мініпрезентацію «Мова емоцій у народній творчості». Добери приклади висловів, що передають любов, тугу, радість, гордість».

✓ Мовленнєві ситуації з елементами емоційного вибору – спрямовані на відпрацювання навичок позитивної комунікації.

Приклад: «Ти став свідком непорозуміння між друзями. Як ти можеш втрутитися словами, щоб допомогти залагодити конфлікт?» або «Ти побачив, що хлопчик ображає дівчинку словами. Які слова найкраще використати для врегулювання ситуації?»

Кожне завдання створене з врахуванням вікових можливостей п’ятикласників, їхнього прагнення до самовираження, спілкування та творчості. Такі вправи допомагають не лише краще опанувати мовний матеріал, а й формують уміння розуміти, висловлювати та контролювати власні емоції, розвивають емпатію, толерантність і здатність вибудовувати здорові стосунки в колективі.

Отже, розроблення завдань, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту, є важливим складником модернізації навчання української мови. Воно перетворює урок на простір емоційного досвіду й особистісного зростання, сприяє співпереживанню та гармонійному розвитку учнів відповідно до гуманістичних принципів Нової української школи.

Розвиток емоційного інтелекту (ЕІ) на уроках української мови передбачає створення таких педагогічних умов, за яких учні не лише засвоюють мовні знання, а й вчаться розуміти, усвідомлювати та регулювати власні емоції, розвивають емпатію, толерантність, комунікативну чутливість. Тому в процесі проєктування навчальних завдань важливо враховувати емоційно-ціннісний

компонент змісту освіти, орієнтуватися на вікові особливості п’ятикласників та спиратися на діяльнісний і компетентнісний підходи.

Блок завдань для формування емоційного інтелекту:

1. Рефлексивно-комунікативне завдання «Емоції в конфлікті» Мета: розвиток самоусвідомлення та емпатії.

Інструкція: прочитайте короткий текст-розповідь про конфлікт у школі або між друзями. Визначте емоції персонажів.

Питання для опрацювання:

Які емоції відчували герої?

Як би ви себе почували на їхньому місці?

Які слова або дії могли б допомогти вирішити ситуацію мирно?

Очікуваний результат: письмовий або усний висновок учнів про власні емоційні реакції та пропозиції для конструктивного вирішення конфлікту.

2. Творче завдання «Лист вдячності»

Мета: розвиток здатності висловлювати власні почуття та формування навичок позитивної комунікації.

Інструкція: напишіть лист другу, якого ти поважаєш і цінуєш, передаючи свої емоції, вдячність.

Питання для опрацювання:

Які емоції ви прагнете передати у відповіді?

Які слова допоможуть отримати позитивні емоції другу?

Очікуваний результат: текст-лист, який демонструє уміння висловлювати вдячність.

3. Інтерактивне завдання «Діалог у парі»

Мета: розвиток соціальних навичок, емпатії та командної взаємодії.

Інструкція: розіграйте діалог між двома учнями, які мають суперечку щодо організації шкільного заходу.

Питання для опрацювання:

Які емоції виникали під час діалогу?

Як ваша поведінка вплинула на співрозмовника?

Які стратегії допомогли досягти порозуміння?

Очікуваний результат: демонстрація контролю емоцій, ефективної комунікації та співпраці.

4. Дослідницьке завдання «Емоції в тексті»

Мета: розвиток емпатії, спостережливості та аналітичного мислення.

Інструкція: прочитайте художній текст або казку та визначте емоції героїв і приклади слів, що їх передають.

Питання для опрацювання:

Які емоції переживає головний герой у різних ситуаціях?

Які мовні засоби допомагають передати емоції?

Як змінився б зміст тексту, якби герої реагували інакше?

Очікуваний результат: таблиця емоцій персонажів і письмовий висновок про вплив мови на емоційне сприйняття.

5. Проєктне завдання «Мова емоцій у житті людини»

Мета: розвиток соціальних навичок, емоційної саморегуляції та креативного мислення.

Інструкція: створіть презентацію або плакат на тему «Як мова допомагає розуміти себе та інших».

Питання для опрацювання:

Як слова допомагають передавати почуття та емоції?

Як правильно висловити підтримку або подяку іншій людині?

Які емоційні ситуації зустрічаються у вашому класі і як їх можна вирішувати словами?

Очікуваний результат: мініпрезентація або плакат із прикладами ефективного використання мови для емоційного вираження.

6. Інтерактивне дослідницьке завдання «Емоційний словник»

Мета: розвиток словникового запасу, емоційного самовираження та навичок аналізу.

Інструкція: сатворіть «Емоційний словник» із прикладами слів для різних емоцій, приклади речень, ситуацій, жестів або інтонацій.

Питання для опрацювання:

Як слова передають різні відтінки емоцій?

Як інтонація або міміка змінює сприйняття слова?

Як використовувати словник у повсякденному спілкуванні?

Очікуваний результат: індивідуальний або колективний «Емоційний словник», який допомагає усвідомлювати та висловлювати емоції.

7. Рефлексивне завдання «Мої емоції за день»

Мета: розвиток самоусвідомлення та саморегуляції.

Інструкція: в кінці дня запишіть кілька ситуацій, які викликали сильні емоції (позитивні та негативні), і проаналізуйте їх: що саме викликало емоцію? як ви реагували? як можна було б реагувати більш конструктивно?

Очікуваний результат: письмовий щоденник емоцій, що сприяє усвідомленню власних реакцій і розвитку самоконтролю.

8. Проєктне завдання «Мова та толерантність»

Мета: розвиток емпатії та соціальної компетентності.

Інструкція: створіть колективний плакат або презентацію на тему «Як слова допомагають підтримати інших та уникати образ».

Питання для опрацювання:

Які слова та вирази підтримують доброзичливість?

Як слова можуть зашкодити або ображати?

Очікуваний результат: наочний матеріал із прикладами коректного спілкування та доброзичливих висловів.

9. Інтерактивне завдання «Рольова гра»

Мета: розвиток соціальних навичок та контролю емоцій.

Інструкція: у групах розіграйте ситуацію, коли потрібно вибачитися за помилку або пояснити свою позицію в конфлікті.

Питання для опрацювання:

Як ви почуваєтесь у ролі, яку виконуєте?

Які слова допомагають передати щирість і уникнути конфлікту?

Як ваша поведінка впливає на інших?

Очікуваний результат: демонстрація вміння толерантно висловлювати емоції та налагоджувати контакт у складних ситуаціях.

10. Творче завдання «Емоції в мистецтві»

Мета: розвиток креативного мислення, самовираження та емпатії.

Інструкція: оберіть художній твір, пісню, мультфільм або картину та опишіть емоції, які в ньому передаються, і складіть короткий текст або малюнок, який відображає власні почуття.

Питання для опрацювання:

Які емоції викликав твір у вас особисто?

Як художні засоби передають емоційний стан героїв?

Яким чином можна використати отримані знання у спілкуванні з іншими?

Очікуваний результат: письмовий або графічний твір, що демонструє уміння спостерігати, аналізувати та передавати емоції.

Таблиця проєктованих завдань

№	Тип завдання	Мета	Інструкція	Питання для опрацювання	Очікуваний результат

1	Рефлексивно-	Розвиток самоусвідомлення та емпатії	Прочитайте текст про конфлікт.	Які емоції відчували герої? Як би	Письмовий/усний висновок про власні
	комунікативне		Визначте емоції персонажів	ви себе почували? Які слова/дії допомогли б вирішити конфлікт?	емоційні реакції та пропозиції конструктивного вирішення конфлікту
2	Творче	Висловлення власних почуттів, позитивна комунікація	Напишіть лист другу, якого ти поважаєш і цінуєш, передаючи свої емоції, вдячність	Які емоції ви прагнете передати у відповіді? Які слова допоможуть отримати позитивні емоції другу?	Текст-лист, який демонструє уміння висловлювати вдячність

3	Інтерактивне	Соціальні навички, емпатія, командна взаємодія	Розіграйте діалог між двома учнями під час суперечки	Які емоції виникали? Як ваша поведінка вплинула на співрозмовника? Які стратегії допомогли порозумітися?	Демонстрація контролю емоцій, ефективної комунікації та співпраці
4	Дослідницьке	Емпатія, спостережливість, аналітичне мислення	Прочитайте казку. Визначте емоції	Які емоції переживає герой? Які мовні засоби	Таблиця емоцій персонажів і письмовий

			героїв та приклади слів, що їх передають	передають емоції? Як змінився б текст при іншій реакції героїв?	висновок про вплив мови на емоційне сприйняття

5	Проєктне	Соціальні навички, емоційна саморегуляція, креативне мислення	Створіть презентацію або плакат «Як мова допомагає розуміти себе та інших»	Як слова передають почуття? Як висловити підтримку або подяку? Які емоційні ситуації у класі можна вирішувати словами?	Міні презентація або плакат із прикладами ефективного використання мови для емоційного вираження
6	Інтерактивне дослідницьке	Словниковий запас, емоційне самовираження, аналіз	Створіть «Емоційний словник» із прикладами слів, речень, жестів та ситуацій	Як слова передають різні відтінки емоцій? Як інтонація/мімі ка змінює сприйняття слова? Як використовувати словник у спілкуванні?	Індивідуальний або колективний «Емоційний словник» для усвідомлення та висловлення емоцій

7	Рефлексивне	Самоусвідомлення, саморегуляція	В кінці дня запишіть три ситуації з сильними емоціями та проаналізуйте їх	Що викликало емоцію? Як ви реагували? Як можна було б реагувати конструктивніше?	Письмовий щоденник емоцій для розвитку самоконтролю
8	Проєктне	Емпатія, соціальна компетентність	Створіть плакат або презентацію «Як слова підтримують інших та уникати образ»	Які слова підтримують доброзичливість? Як слова можуть ображати? Як мовна культура допомагає дружбі?	Наочний матеріал із прикладами коректного спілкування та доброзичливих висловів
9	Інтерактивне	Соціальні навички, контроль емоцій	Розіграйте рольову ситуацію вибачення або пояснення позиції в конфлікті	Як ви почуваєтесь у ролі? Які слова передають щирість? Як ваша поведінка впливає на інших?	Демонстрація уміння адекватно висловлювати емоції та налагоджувати контакт

10	Творче	Креативне мислення, самовираження, емпатія	Оберіть твір, пісню, мультфільм або картину. Опишіть емоції та складіть короткий текст або малюнок	Які емоції викликав твір? Як художні засоби передають стан героїв? Як застосувати знання у спілкуванні?	Письмовий або графічний твір, що демонструє спостережливість, аналіз та передачу емоцій

Отже, проєктування навчальних завдань, спрямованих на формування емоційного інтелекту, є важливою складовою сучасного навчання української мови в контексті реалізації компетентнісного та діяльнісного підходів Нової української школи. Розвиток емоційного інтелекту сприяє не лише формуванню мовленнєвих і комунікативних умінь, а й становленню особистості учня як емоційно зрілої, чутливої, здатної до саморегуляції, емпатії та ефективної взаємодії.

Запропонована система завдань охоплює різні види навчальної діяльності – рефлексивні, творчі, інтерактивні, дослідницькі та проєктні, – що забезпечують розвиток усіх складників емоційного інтелекту: самоусвідомлення, саморегуляції, емпатії, соціальних навичок і мотивації. Кожен тип вправ передбачає поєднання мовного, емоційного й соціального компонентів, що дає змогу формувати цілісну мовно-емоційну компетентність учнів.

Розроблені завдання відповідають віковим особливостям п’ятикласників, сприяють створенню позитивного емоційного клімату на уроці, розвитку толерантності, чуйності, уміння висловлювати й регулювати власні почуття. Застосування таких вправ у навчальному процесі підвищує мотивацію до

вивчення мови, стимулює комунікативну активність і створює умови для формування духовно та емоційно зрілої особистості.

Таким чином, формування емоційного інтелекту засобами навчальних завдань з української мови є не лише педагогічною інновацією, а й необхідною умовою гармонійного розвитку учнів і реалізації гуманістичної парадигми освіти.

2.3. Добір текстів для розвитку емоційного інтелекту

В умовах сучасного освітнього процесу важливо формувати не лише мовні компетентності, а й емоційний інтелект учнів. Розвиток емоційного інтелекту передбачає здатність розпізнавати власні емоції та емоції інших, управляти ними, а також ефективно взаємодіяти у соціальному середовищі. Одним із ефективних інструментів формування цих навичок є робота з художнім текстом, адже літературні твори дають змогу учням співпереживати персонажам, аналізувати поведінку героїв, розвивати емпатію та критичне мислення.

Для учнів 5 класу рекомендується добирати тексти, які відповідають віковим особливостям, є доступними для розуміння, водночас містять яскраво виражені емоційні ситуації та конфлікти, сприяють моральному вихованню та розвитку соціальних компетентностей. Такі тексти дозволяють учням аналізувати власні реакції, висловлювати думки, вести дискусії, складати власні історії, а також застосовувати мовні навички у контексті реальних життєвих

ситуацій.

Нижче наведено приклади авторів та творів, які доцільно використовувати для формування емоційного інтелекту учнів 5 класу:

1. Леся Українка – вірші та казки, що висвітлюють теми дружби, взаємопідтримки, морального вибору. Наприклад, казка «Біда навчить» дозволяє аналізувати емоційні переживання героїв, їх реакції на складні ситуації.

2. Тарас Шевченко – твори, адаптовані для дітей молодшого шкільного віку, які розвивають почуття патріотизму, емпатію, здатність співпереживати.

3. Оксана Савчук, Наталя Забіла – сучасні дитячі оповідання та казки, що пропонують учням ситуації морального вибору, сприяють розвитку співчуття та розуміння мотивів поведінки інших людей.

4. Василь Сухомлинський – короткі оповідання та притчі з життя дітей і дорослих, які допомагають формувати навички самоконтролю, емпатії, конструктивного спілкування.

5. Іван Франко – казки та оповідання для дітей, у яких яскраво зображено емоційні взаємодії між персонажами, що дозволяє розвивати вміння аналізувати причини та наслідки поведінки.

Для ефективного використання цих текстів у навчальному процесі рекомендується:

- обирати уривки з чітко визначеними емоційними ситуаціями;
- супроводжувати тексти питаннями для аналізу емоцій героїв та власних реакцій учнів;
- пропонувати творчі завдання, пов’язані з інтерпретацією тексту, створенням продовження або альтернативних кінцівок;
- використовувати колективні обговорення, рольові ігри, дискусії, що стимулюють висловлювання думки та розвиток навичок спілкування;
- інтегрувати тексти з іншими навчальними матеріалами для розвитку компетентностей міжпредметного характеру.

Таким чином, добір текстів для розвитку емоційного інтелекту має ґрунтуватися на принципі відповідності віковим особливостям учнів, доступності та багатому емоційному змісті. Використання художніх творів у процесі навчання сприяє не лише формуванню мовних та комунікативних

навичок, а й розвитку соціальних та емоційних компетентностей, необхідних для гармонійного особистісного розвитку учнів 5 класу.

Приклад 1. Леся Українка. Казка «Біда навчить»

У казці розповідається про дурненького горобця-забіяку, який спочатку свариться з іншими горобцями за конопляні зернятка. Поки горобці б'ються, квочка з курчатами поживилася цими зернятками. Горобець вирішує стати розумним і звертається до інших птахів за порадою, проте ніхто не бажає навчати його. З настанням холодів герою стає важко виживати, тож він уважно спостерігає за поведінкою інших горобців, навчається будувати гніздо та добувати їжу. Уже навесні горобець стає спостережливим, мудрим та досвідченим.

Головна думка казки:

Мудрим ніхто не народжується, а навчається. Казка закликає працювати, бути працьовитим, спостережливим і вихованим.

Емоційний потенціал тексту:

- Виховання стійкості та відповідальності;
- Формування емпатії до інших (співчуття до слабших героїв);
- Розпізнавання емоцій персонажів: нерозумність, розчарування, співчуття, радість від набуття знань;
- Аналіз моральних конфліктів: лінь, легковажність, байдужість та їхні наслідки.

Прислів'я та вислови, які підкреслюють мораль казки:

- «Дурні бились, а розумні поживились»;
- «Хто дурнем вродився, той дурнем і згине»; □ «Поки біди не знатимеш, то й розуму не матимеш»; □ «Розум на дорозі не валяється».

Практичні завдання для розвитку емоційного інтелекту учнів 5 класу:

1. Визначте емоції горобця на початку та в кінці казки.

2. Які емоції викликають інші птахи, і чому вони важливі для розвитку емпатії?
3. Придумайте альтернативний кінець казки, де горобець вчиться мудрості іншими способами.
4. Оберіть прислів'я, яке найкраще відображає мораль твору, і поясніть свій вибір.

Приклад 2. Василь Симоненко. Оповідання «Наївне дівчисько»

Оповідання розповідає про дівчину Оксану, яка вперше йде на роботу та відкриває для себе дорослий світ із його буденністю та одночасно загадковістю. Вітер символічно підштовхує її вперед, підкреслюючи її пробудження як жінки та самостійної особистості. На роботі Оксана стикається з одноманітністю та рутинною працею, спостерігає за поведінкою колег і начальника, вчиться взаємодіяти з людьми, відчуває внутрішній трепет, радощі та хвилювання. Наприкінці дівчина знаходить власну незалежність і впевненість у собі, відчуває радість відкриття світу та власної індивідуальності.

Головна думка твору:

Розкриття внутрішнього світу підлітка, формування самостійності, усвідомлення власних почуттів і потреб. Текст демонструє, що дорослішання і здобуття досвіду відбувається через спостереження, самостійні рішення та взаємодію з людьми.

Емоційний потенціал тексту:

- Розпізнавання емоцій героїні: трепет, цікавість, радість, хвилювання, здивування;
- Формування емпатії до внутрішнього світу підлітка та розуміння складності дорослішання;
- Аналіз соціальних взаємодій: спостереження за поведінкою інших, оцінка емоцій начальника та колег;

- Стимулювання власних висновків щодо самостійності та прийняття рішень у житті.

Практичні завдання для розвитку емоційного інтелекту учнів 5 класу:

1. Визначте емоції Оксани на початку та наприкінці оповідання.
2. Обговоріть, як поведінка оточення впливає на її почуття та рішення.
3. Опишіть ситуації, коли Оксана проявляє самостійність і як це допомагає їй стати впевненою в собі.
4. Складіть короткий діалог між Оксаною та її колегою, враховуючи емоції обох персонажів.

Приклад 3. Наталя Забіла. Казка «Біла шубка»

Тема твору: казка порушує теми вихваляння та скромності, а також єдності з природою, дорослішання і самопізнання. У центрі – історія зайчика-хвалька, який проходить шлях від самозакоханості до розуміння власних помилок і цінності дружби.

Головна ідея: показати дітям, що вихваляння відштовхує друзів, а надмірна самовпевненість може призвести до небезпеки; справжня цінність – бути поруч з спільнотою, а не над нею стояти.

Мораль казки:

1. Не варто вихвалятися – це не робить тебе кращим, а лише віддаляє від інших.
2. Пиха осліплює: коли зайчик думав тільки про свою красу, він не помічав небезпеки.
3. Дружба важливіша за самовихваляння.
4. Помилки – шлях до дорослішання: лише переживши небезпеку, зайчик зрозумів, що самозакоханість – хибний шлях.

Практичні завдання для розвитку емоційного інтелекту учнів 5 класу:

1. Розкласти емоції у порядку, у якому їх переживав зайчик протягом казки.

Пояснити, чому зайчик відчував кожну з них.

2. Уявити себе на місці зайчика і розказати, якби ти вчинив на його місці?

3. Скласти 5 мудрих порад для зайчика, аби він більше не потрапляв у небезпеку.

4. Придумати діалог, в якому зайчик вибачається за поведінку. Які емоції відчуває зайчик?

5. Які риси потрібно мати, щоб від тебе не відвернулись друзі?

Отже, добір художніх текстів для розвитку емоційного інтелекту учнів 5 класу є одним із ключових аспектів формування їхньої емоційно-ціннісної та комунікативної компетентності. Робота з літературними творами дозволяє не лише вдосконалювати мовленнєві навички, а й формувати здатність до самопізнання, емпатії, усвідомлення власних і чужих емоцій, що є основою гармонійного особистісного розвитку.

Відібрані тексти мають відповідати віковим особливостям учнів, бути змістовно доступними, емоційно насиченими та сприяти моральному вихованню. Зокрема, твори Лесі Українки, Тараса Шевченка, Василя Сухомлинського, Івана Франка, сучасних авторів Оксани Савчук і Наталі Забіли містять широкий спектр емоційних ситуацій і моральних конфліктів, які стимулюють учнів до роздумів, аналізу поведінки героїв і власних емоційних реакцій.

Ефективність роботи з текстами забезпечується застосуванням інтерактивних методів – обговорень, рольових ігор, творчих завдань, дискусій, які створюють простір для розвитку рефлексії, емпатії та соціальної компетентності. Важливим є також поєднання художнього аналізу з практичними вправами, що спонукають учнів до самовираження та інтерпретації моральних і емоційних аспектів твору.

Таким чином, системний і продуманий добір художніх текстів у процесі навчання української мови є дієвим інструментом розвитку емоційного інтелекту, сприяє становленню духовно зрілої, емоційно чутливої та соціально активної особистості учня, здатної до усвідомленої комунікації та взаєморозуміння.

2.4. Рекомендації щодо інтеграції завдань і текстів у практику уроків української мови

Ефективна інтеграція завдань і художніх текстів у процес навчання української мови сприяє формуванню не лише мовних і комунікативних компетентностей, а й розвитку емоційного інтелекту – здатності учнів усвідомлювати власні почуття, розуміти емоції інших і регулювати власну поведінку. У процесі вивчення розділів шкільного курсу доцільно впроваджувати вправи, що поєднують мовну діяльність із емоційно-ціннісними компонентами, створюють умови для рефлексії, співпереживання, моральних суджень і творчого самовираження.

Нижче подано приклади завдань і текстів, які можуть бути інтегровані до основних тем курсу української мови у 5 класі.

1. Тема «Повторення вивченого в початкових класах. Текст. Речення. Словосполучення»

Мета: розвивати уміння розпізнавати емоційно забарвлену лексику, формувати навички емоційного аналізу тексту.

Завдання:

- Прочитайте уривок з оповідання Василя Сухомлинського *«Серце віддаю дітям»*. Визначте, які емоції відчувають герої.
- Доберіть прикметники, що передають емоційний стан персонажів.
- Обговоріть, чому важливо вміти називати свої емоції словами.
- Напишіть 3–5 речень про ситуацію, коли ви допомогли іншій людині, використовуючи слова з емоційним забарвленням.

2. Тема «Лексикологія. Значення слова. Синоніми, антоніми, фразеологізми»

Мета: розвивати здатність розуміти відтінки емоційних значень слів.

Завдання:

• Доберіть синоніми до слова *“радість”* і поясніть, чим відрізняється *“задоволення”* від *“щастя”*.

• Знайдіть у тексті Лесі Українки *«Біда навчить»* слова, які виражають негативні емоції. Зробіть висновок, як вони впливають на сприйняття твору.

• Створіть мініслoвник «Словник емоцій» – запишіть по 5 слів, що означають різні почуття, і придумайте до кожного коротке речення.

• Розіграйте діалог між двома друзями, використовуючи фразеологізми зі значенням емоцій (*серце розтануло, кипить від злості, на сьомому небі від щастя* тощо).

3. Тема «Діалектні, професійні слова й терміни»

Мета: розвивати вміння розрізняти емоції, використовуючи діалектні слова, терміни та професійну лексику.

Завдання:

• Випишіть діалектні слова, що позначають емоції суму, нудьги, відчаю, радості.

• Створіть діалог про конфлікт двох друзів, застосовуючи діалектні слова.

• Випишіть професійні слова. Придумайте текст про емоції, використовуючи слова.

4. Тема «Офографія. Орфоепія»

Мета: навчити висловлювати свої почуття, емоції через правильне написання та звучання слів.

Завдання:

• Знайдіть помилку серед запропонованих слів на позначення почуттів, відтворивши різні емоції.

• Випишіть слова та розставте правильно наголос, після чого зачитайте з відповідною інтонацією.

• Оцініть свій стан на початку вивчення цієї теми, а також наприкінці.

5. Тема: «Морфологія. Частини мови»

Мета: формувати вміння використовувати частини мови для передачі емоцій.

Завдання:

• Прочитайте уривок з Івана Франка *«Лис Микита»*. Знайдіть дієслова, що передають рух і напруження. Як вони впливають на настрій читача?

• Доберіть прикметники до іменників *«весна», «друзі», «щастя»* – щоб створити радісний образ.

• Напишіть короткий опис настрою персонажа, використовуючи дієслово, іменник, прикметник, прислівник.

• Знайдіть у тексті слова, які мають позитивне й негативне емоційне забарвлення, поясніть їх роль у творі.

6. Тема «Синтаксис. Просте речення. Інтонація»

Мета: навчити передавати емоційні відтінки за допомогою інтонації, структури речень, розділових знаків.

Завдання:

• Прочитайте діалог із казки або оповідання. Визначте, які емоції передаються через інтонацію.

• Перетворіть розповідне речення на окличне – як змінилося його емоційне значення?

• Напишіть короткий діалог між друзями, у якому герої сперечаються, миряться, підтримують одне одного.

• Прослухайте аудіозапис уривка з виразним читанням. Обговоріть, які почуття передають інтонація й паузи.

7. Тема «Мовлення. Усні та письмові висловлювання»

Мета: створити умови для самовираження, рефлексії, розвитку емпатії.

Завдання:

• Напишіть короткий твір-мініатюру *«Моменти, коли я відчуваю емоцію щастя».*

• Прочитайте твір Василя Симоненка *«Наївне дівчисько»* і складіть від імені героїні внутрішній монолог.

• Проведіть колективне обговорення: «Чому важливо розуміти емоції інших людей?».

• Складіть правила емоційно ввічливого спілкування в класі.

• Створіть мініпостер «Мої емоції у словах».

8. Тема уроку: «Будова слова. Спільнокореневі слова»

Мета: навчити розпізнавати власні емоції через мову.

Завдання:

Прочитайте слова: *радість, здивування, образа, надія, гордість*.

• Доберіть спільнокореневі слова до кожного, поясни їх значення.

• Оберіть одне слово, яке описує твій настрій сьогодні.

• Складіть 2–3 речення про ситуацію, коли ви відчували це почуття.

9. Тема: «Пряма і непряма мова»

Мета: формувати здатність розуміти емоційний стан інших людей.

Завдання:

• Придумайте уривок діалогу між двома учнями. Визнач, які емоції вони відчувають.

• Створіть діалог, передаючи свій емоційний стан за допомогою інтонації, вставних слів (*на жаль, звісно, щиро кажучи*), вигуків.

• Обговоріть в парах: як можна підтримати людину, коли вона засмучена?

10. Тема: «Текст. Типи мовлення»

Мета: навчити розпізнавати емоції, пов’язані зі стресом, і знаходити способи їхнього врівноваження.

Завдання:

- Придумайте текст «Мої відчуття під час публічних виступів».
- Знайдіть у тексті слова, які виражають емоційний стан автора.
- Напишіть кілька речень про те, що допомагає тобі заспокоїтися у подібній ситуації.

Розвиває: саморегуляцію, внутрішній контроль, позитивне мислення.

11. Тема: «Діалог. Етикет спілкування»

Мета: удосконалити вміння будувати ввічливе, доброзичливе спілкування.

Завдання:

- У парах складіть діалог між однокласниками, які посварилися, але прагнуть помиритися.
- Визначте, які слова й інтонації допомагають висловити щирість і повагу.
- Розіграйте сценку перед класом.

12. Тема: «Написання листа. Особистий і офіційний лист»

Мета: навчити передавати емоції через писемне мовлення.

Завдання:

- Напишіть короткого листа своєму майбутньому «Я», опишіть, як ви зараз почуваєтесь і чого бажаєте собі.
- Обговоріть в групі: які емоції ви пережили, виконуючи це завдання? Розвиває: рефлексію, емоційну відкритість, вміння осмислювати власні переживання.

Отже, інтеграція емоційно орієнтованих завдань і художніх текстів у процес навчання української мови в 5 класі є ефективним засобом розвитку не лише мовних і комунікативних умінь, а й емоційного інтелекту школярів.

Упровадження подібних завдань сприяє формуванню в учнів уміння усвідомлювати й називати власні почуття, розуміти емоційні стани інших, адекватно виражати емоції у вербальній формі, що є важливою умовою гармонійного особистісного розвитку.

Завдання, розроблені на основі програмових тем курсу української мови, поєднують лінгвістичний і психологічний аспекти навчання, сприяють емоційно-ціннісному сприйняттю текстів, розвитку емпатії, саморефлексії, навичок ефективної комунікації. Вони стимулюють пізнавальну активність учнів, підвищують мотивацію до вивчення мови та створюють позитивний емоційний клімат на уроці.

Таким чином, системне використання завдань і художніх текстів, орієнтованих на розвиток емоційного інтелекту, забезпечує реалізацію компетентнісного та особистісно зорієнтованого підходів у навчанні української мови, сприяє формуванню емоційно зрілої, соціально відповідальної, чуйної особистості учня, здатної до усвідомленого мовленнєвого самовираження та взаєморозуміння в колективі.

У результаті аналізу теоретичних та практичних аспектів розвитку емоційного інтелекту учнів на уроках української мови в 5 класі було визначено, що сучасна освіта вимагає інтеграції мовних, комунікативних і соціальноемоційних компетентностей. Формування емоційного інтелекту забезпечує здатність школярів усвідомлювати власні емоції, розпізнавати почуття інших, регулювати емоційні стани та ефективно взаємодіяти в колективі, що є важливим компонентом особистісного розвитку.

Проєктування навчальних завдань для розвитку емоційного інтелекту передбачає поєднання мовних вправ із рефлексивними, творчими, інтерактивними та дослідницькими завданнями. Такі вправи сприяють розвитку самоусвідомлення, саморегуляції, емпатії, соціальних навичок та мотивації до

мовного самовираження. Уроки української мови з включенням емоційно орієнтованих завдань створюють умови для емоційного досвіду, співпереживання та особистісного зростання учнів, стимулюють творчість та рефлексію.

Добір художніх текстів для уроків української мови є одним із ключових інструментів формування емоційного інтелекту. Тексти Лесі Українки, Івана Франка, Василя Сухомлинського, Василя Симоненка та сучасних авторівдитячих письменників дають можливість учням співпереживати персонажам, аналізувати їхні дії та мотиви, оцінювати емоційні конфлікти та робити власні висновки. Такий підхід не лише розвиває мовні й комунікативні компетентності, а й формує соціальні та моральні цінності, виховує емпатію, відповідальність і толерантність.

Інтеграція завдань і текстів у розділи курсу української мови дозволяє поєднати вивчення граматики, лексики, синтаксису та мовлення з емоційноціннісними компонентами. Наприклад, вправи на роботу зі словами, реченнями та текстами з емоційним забарвленням, складання діалогів і внутрішніх монологів, створення письмових творів та мініпроектів дозволяють учням аналізувати власні почуття, передавати емоції, навчатися конструктивного спілкування та розвивати саморегуляцію.

Таким чином, теоретичний аналіз і практичні рекомендації свідчать про те, що системне поєднання мовних завдань і художніх текстів, орієнтованих на розвиток емоційного інтелекту, є ефективним засобом удосконалення навчання української мови. Такий підхід реалізує компетентнісний та особистісно орієнтований підходи, формує емоційно зрілу, соціально відповідальну, чуйну особистість учня, здатну до усвідомленого мовленнєвого самовираження та конструктивної взаємодії в колективі.

ВИСНОВКИ

1. У Розділі 1 було досліджено теоретичні засади розвитку емоційного інтелекту на уроках української мови у 5 класі, акцентуючи його важливість для всебічного становлення дитини. Аналіз демонструє, що ЕІ представляє собою складну систему особистісних здібностей, яка охоплює вміння усвідомлювати власні емоції, розуміти почуття інших, контролювати свої емоційні стани, проявляти емпатію, адаптуватися до соціального середовища й ефективно комунікувати. Високий рівень ЕІ сприяє конструктивній взаємодії дитини з оточенням, розвитку стресостійкості, успішній саморегуляції та підвищенню навчальної мотивації.

2. Що стосується психологічних характеристик учнів 5 класу, то у цьому віці активно розвивається здатність розпізнавати й аналізувати емоції, демонструвати емпатію, керувати власними реакціями та ефективно взаємодіяти у колективі. Для розвитку зазначених компетентностей важливо забезпечити педагогічну підтримку шляхом рефлексивних вправ, рольових ігор, колективних проєктів і створення безпечного психологічного середовища.

3. Інтеграція емоційного інтелекту в концепцію Нової української школи акцентує його значущість у формуванні соціально-компетентної та емоційно

зрілої особистості. Емоційно грамотний педагог сприяє створенню умов для самопізнання, саморегуляції, ефективної взаємодії та підтримання мотивації учнів. Високий рівень емоційного інтелекту у школярів позитивно впливає на їхню академічну успішність, розвиток творчих здібностей, соціальне становлення та готовність до життя в сучасному суспільстві.

Отже, розвиток емоційного інтелекту у п'ятикласників є системним і багатокомпонентним процесом, що вимагає цілеспрямованої педагогічної роботи, інтеграції психолого-педагогічних методик та створення комфортного емоційного середовища для становлення гармонійної й зрілої особистості.

4. Проведений практичний аналіз сучасних підручників української мови для 5 класу (О. Авраменко, Н. Голуб і О. Горошкіна, О. та В. Заболотні) засвідчив, що всі вони створені відповідно до вимог НУШ і орієнтовані на компетентнісний підхід, формуючи комунікативну, соціальну, громадянську та культурну компетентності. Кожен підручник має свої сильні сторони: логічна структура та методичне багатство (Авраменко), системність і доступність граматичних вправ (Голуб-Горошкіна), інтеграція з національно-культурними й медійними аспектами (Заболотні). Поєднання цих підходів у навчальному процесі забезпечує оптимальні умови для розвитку емоційного інтелекту учнів.

5. Розроблена система навчальних завдань включає рефлексивні, творчі, інтерактивні, дослідницькі та проєктні вправи, які стимулюють розвиток усіх складників емоційного інтелекту: самоусвідомлення, саморегуляції, емпатії, соціальних навичок та мотивації. Завдання враховують вікові особливості п’ятикласників, сприяють створенню позитивного емоційного клімату, розвитку толерантності, чуйності та умінню адекватно виражати власні почуття.

6. Використання художніх текстів Лесі Українки, Івана Франка, Василя Сухомлинського, Наталі Забіли та інших авторів дає змогу учням співпереживати персонажам, аналізувати їхні мотиви та емоції, формуючи власну здатність до

самопізнання і емпатії. Інтеграція завдань із текстами поєднує мовний, емоційний і соціальний компоненти, стимулює пізнавальну активність, комунікативну активність і творчу самореалізацію учнів.

7. Інтеграція завдань і текстів у розділи програми української мови для учнів 5 класу дозволяє поєднати вивчення граматики, лексики, синтаксису та мовлення з емоційно-ціннісними компонентами. Наприклад, вправи на роботу зі словами, реченнями та текстами з емоційним забарвленням, складання діалогів і внутрішніх монологів, створення письмових творів та мініпроектів дозволяють учням аналізувати власні почуття, передавати емоції, навчатися конструктивного спілкування та розвивати саморегуляцію.

Отже, магістерське дослідження підтверджує, що розвиток емоційного інтелекту учнів 5 класу на уроках української мови є важливим аспектом формування соціально-компетентної та емоційно зрілої особистості. ЕІ включає здатність усвідомлювати власні емоції, розпізнавати почуття інших, керувати власними емоційними станами, проявляти емпатію та ефективно взаємодіяти в соціальному середовищі. Вивчення вікових та психологічних особливостей п’ятикласників показало, що цей період є критичним для формування соціальної та емоційної зрілості, а цілеспрямована педагогічна діяльність, інтеграція рефлексивних, творчих та інтерактивних завдань і створення безпечного емоційного середовища сприяє успішному розвитку ЕІ. Аналіз сучасних підручників і модельних навчальних програм свідчить про наявність умов для формування емоційної компетентності через поєднання мовних, соціальних та культурних компонентів. Розроблена система завдань і добірка художніх текстів забезпечують стимулювання самопізнання, емпатії, соціальних навичок та мотивації учнів, сприяючи їх конструктивній взаємодії, мовленнєвому самовираженню та гармонійному особистісному розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Августюк М. Основні аспекти характеристики моделей емоційного інтелекту. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2021. Випуск 8. С. 3–9.

2. Васильківський І.П. Порівняльний аналіз моделей емоційного інтелекту в психолого-педагогічній літературі. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. 2017. Вип. 259. С. 28–34.

3. Верітова О.С. Розвиток емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи в процесі магістерської підготовки : дис. … канд. пед. наук :13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Запоріжжя : Класичний приватний у-т. 2019. 235 с.

4. Вірна Ж. П. Аксіологія якості життя особистості. Психологія особистості. 2013. Вип. 1 (4). С. 104–112.

5. Власова О.І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку: монографія. Київ : Видавничо-поліграф. Центр «Київський університет», 2005. 308 с.

6. Зарицька В.В. Емоційний інтелект як складова готовності особистості до професійної діяльності. Вісник Харківського національного пед. ун-ту імені Г.С. Сковороди. Серія «Психологія». 2014. Вип. 49. С. 42–51.

7. Зелюк В.В. Формування емоційного інтелекту в контексті педагогіки А.С. Макаренка. Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки. 2012. Вип. 9. С. 84–87.

8.Карпенко Є.В. Психологія емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення особистості : автореф. дис. … д-ра психол. наук : 19.00.07. Острог, 2020. 35 с.

9. Книш А.Є. Емоційний інтелект лідера у сфері бізнесу: навчальний посібник / за заг. ред. О. Г. Романовського, С. В. Калашникової. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с.

10. Марченко А.О. Поняття емоційного інтелекту: теоретико-психологічні підходи, дефініції і структура. Питання психології. Вісник Національного університету оборони України. 2011. Вип. 1. № 20. С. 172–175.

11.Носенко Е.Л., Коврига Н.В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції : монографія. Київ, 2003. 159 с.

12.Носенко Е.Л., Четвери-Бурчак А.Г. Емоційний інтелект як чинник досягнення життєвого успіху: моногр. К.: Вид-во «Освіта України», 2016. 182 с.

13.Сенів М.В. Особливості емоційного інтелекту баскетболістів різної кваліфікації. Фізична культура, спорт та здоровя нації: збірник наукових праць, Вінниця. 2022. №13(32) С. 229-236.

14.Собченко О.М. Здібності у структурі емоційного інтелекту як фактор формування особистості. Наука. Релігія. Суспільство. 2010. С. 84–87.

15.Холл. Н. Діагностика "емоційного інтелекту". URL: https://www.pdau.edu.ua/content/diagnostyka-emociynogo-intelektu-n-holl.

16.Чернявська Т. Емоційний інтелект як ресурс конкурентоспроможності у спортивній ігровій діяльності. Спортивні ігри, 2023 (2(24), 82–90. URL: https://doi.org/10.15391/si.2022-2.9.

17.Чернявська Т.П. Самоефективність як предиктор успішності професійної діяльності. Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools journal. URL: http://farplss.org.doi:10.33531/farplass.2021.2.6 Volume 44, 2, 44-47.

18. Шпак М. Психологічні механізми розвитку емоційного інтелекту. Наука і освіта. 2014. Вип. 5. С. 104–109.

19. Щербакова О. Метакогнітивна усвідомленість школярів та її психодіагностика. Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. Вип. 62. — Харків: ХНПУ, 2020. — 355-362 с.

20. Щербакова О. Особистісні властивості учнів основної школи з різним рівнем академічних здібностей та успішності у навчанні . Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія». № 10. 2020. – С. 104-110.

21. Щербакова О.О. Психологія розвитку особистості академічно здібного учня основної школи: монографія. Харків: «Діса плюс», 2020. 378 с.

22. Bar-On R. Emotional intelligence Inventory (EQ-i). Toronto, Canada : MultiHealth System, 1997.

23. Bradberry T., Greaves J. Emotional intelligence 2.0. TalentSmart, 2009. 280 p.

24. Carter S.D. Emotional intelligence: A qualitative study of the development of emotional intelligence of community college students enrolled in a leadership development program. Colorado State University, Fort Collins, Colorado, 2015. 131 p.

25.Cooper R.K., Sawaf A. Executive IQ: Emotional intelligence in leadership and organizations. New York : Grosset/Putnum, 1997. 372 p.

27.Craft L.L., Magyar M.T., Becker B.J., Feltz D.L. (2003). The relationship between the competitive state anxiety. J. Sport Exerc. Psychol. 25. 44–65.

26.Crombie D.T., Lombard C., Noakes T.D., Emotional Intelligence Scores Predict Team Sports Performance in a National Cricket Competition, International Journal of Sports Science and Coaching, 2009, 4(2), 209–224.

27.Goleman D. Emotional intelligence. New York : Bantam Books, 1995. 544 p.

28.Izard C.E. Emotional intelligence or adaptive emotions? Emotion. 2001. Vol.

1. P. 249–257.

29.Jeff Gallimore Dr. Stephen Burke (2005). Athletic burnout. Sport Exercise Psychology. Australian Catholic University. School of Human Movement (NSW). Sydney, Australia, 41-52.

30.Laborde S., Dosseville F., Allen M.S. (2016). Emotional intelligence in sport and exercise: A systematic review. Scand. J. Med. Sci. Sports. 26. 862–874.

31.Laborde S., Dosseville F., Guillén F., Chávez E. (2014). Validity of the trait emotional intelligence questionnaire in sports and its links with performance satisfaction. Psychol. Sport Exerc. 15. 481–490.

32.Mayer J.D., Caruso D.R., Salovey P. The ability model of emotional intelligence: Principles and updates. Emotion Review. 2016. Vol. 8. P. 1–11.

33.Perlini A.H., Halverson T.R. (2006). Emotional intelligence in the National Hockey League. Can. J. Behav. Sci. 38. 109–119. 30.Petrides K.V., Furnham A. Trait emotional intelligence: Psychometric investigation with reference to established trait taxonomies. European Journal of Personality. 2001. Vol. 15. No. 6. P. 425–448.

34.Petrides K.V., Niven L., Mouskounti T. (2006). The trait emotional intelligence of ballet dancers and musicians. Psicothema.18. 101– 107.

35.Zeidner M., Matthews G., Roberts R.D., MacCann C. Development of emotional intelligence: Towards a multi-level investment model. Human Development. 2003. Vol. 46. P. 69–96.

36. https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.pro hr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/27.11.2023/Ukr.mova.5-6kl.Holub.Horoshkina.27.11.2023.pdf

37. https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.nav ch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.mova.5-6kl.Zabolotnyy.ta.in.14.07.21.pdf

38. https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2024/Model.navch.pro hr.5-9.klas-2024/Mod.navch.prohr.menshyn-2024/18-11-2024/ukrayinska-mova-5-9kl-poltoratska-ta-in-18-11-2024.pdf
39. https://pidruchnyk.com.ua/1649-ukrmova-5-klas-golub.html
40. https://pidruchnyk.com.ua/1643-ukrainska-mova-avramenko-5-klas-2022.html
41. https://pidruchnyk.com.ua/1640-ukrainska-mova-zabolotnyi-5-klas-2022.html